

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Бенюк Олександр Юрійович

ФОРМУВАННЯ І РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ
ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-наукова програма «Публічні Фінанси»

Виконав студент
групи ФПФм-21
Бенюк О. Ю.

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	6
1.1. Соціально-економічний зміст і класифікація доходів державного бюджету.....	6
1.2. Методологічні та організаційно-правові основи формування дохідної частини державного бюджету.....	14
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	25
2.1. Порядок планування доходів Державного бюджету України.....	25
2.2. Моніторинг виконання державного бюджету за доходами.....	35
Висновки до розділу 2.....	43
РОЗДІЛ ІІІ. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ТА РЕЗЕРВИ ЇХ ЗРОСТАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	44
3.1. Світовий досвід формування державного бюджету та можливості його застосування у вітчизняній практиці	44
3.2. Напрямки вдосконалення порядку формування дохідної частини Державного бюджету України	52
Висновки до розділу 3.....	59
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність. В сучасних умовах для забезпечення сталого розвитку України необхідним постає постановка чітких стратегічних орієнтирів та вирішення тактичних завдань в частині ефективної реалізації фінансової політики держави. В контексті трансформаційних перетворень функціонування державних фінансів зазнало значного впливу жорсткої фінансової кризи, умови військового стану в країні, що зумовили суттєві фінансові труднощі, пов'язані з акумуляцією коштів до бюджету для виконання державою своїх функцій і завдань, а також для забезпечення безперервного процесу фінансових надходжень до бюджету, та пошуком відповідних резервів зростання дохідних джерел.

Тому в контексті пошуку альтернативних підходів до розв'язання складних економічних та соціальних проблем перед фінансовою наукою невідкладним є дослідження питань щодо визначення шляхів оптимізації доходів державного бюджету, ефективного розподілу і використання бюджетних коштів. В умовах воєнного часу вирішення проблем формування доходів Державного бюджету України, пошук резервів їхнього зростання є першочерговими, оскільки саме державний бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни, можливості забезпечення економічної та соціальної стабільності для забезпечення належного рівня суспільного добробуту. Це обумовлює необхідність подальшого бюджетного реформування, вимагає чіткої координації діяльності учасників бюджетного процесу та органів державної влади стосовно подолання кризових явищ в економіці країни. Саме бюджет залишається важливим інструментом регулювання економічних процесів, що обумовлює посилення уваги питанням, що стосуються формування та використання коштів Державного бюджету України.

Теоретичні основи дослідження проблем формування доходів державного бюджету висвітлені у працях таких представників західної економічної думки:

Б'юкенена Дж., Вагнера А., Кейнса Дж., Лаффера А., Маршалла А., Мілля С, Пігу А., Рікардо Д., Сміта А., Штурма Р., Хаймана Д. А також у працях вітчизняних науковців: Андрущенко В., Базилевича В., Буковинського С., Василика О., Геєця В., Дем'янишина В., Кириленко О., Кізими Т., Лободіної З., Лютого В., Луїної С., Огня Ц., Юрія С. І. та ін.

Метою роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів формування коштів державного бюджету в контексті пошуку резервів їхнього зростання.

Досягнення мети дослідження реалізується через такі **завдання**:

- дослідити соціально-економічний зміст і класифікацію доходів Державного бюджету України;
- охарактеризувати методологічні та організаційно-правові основи формування дохідної частини державного бюджету;
- вивчити порядок планування доходів Державного бюджету України;
- проаналізувати виконання державного бюджету за доходами;
- дослідити світовий досвід формування доходів державного бюджету та можливості його застосування у вітчизняній практиці.
- окреслити шляхи вдосконалення порядку формування доходів Державного бюджету України в контексті пошуку резервів їх зростання.

Об'єктом дослідження виступають доходи Державного бюджету України.

Предметом дослідження – економічні відносини, пов'язані з формуванням централізованого фонду грошових коштів держави.

У процесі дослідження використовуються такі наукові методи, як: спостереження, порівняння, вимірювання, екстраполяції, сходження від абстрактного до конкретного, абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові положення сучасної фінансової науки, концепції її розвитку, теоретичні висновки та узагальнення вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, що

містяться в монографічній, спеціальній та періодичній літературі; матеріали науково-практичних конференцій; нормативно-правові документи.

Інформаційною базою дослідження є аналітичні дані Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України.

Практичне значення результатів дослідження. Теоретичні узагальнення та практичні рекомендації, що запропоновані в дослідженні можуть бути використані з метою удосконалення формування дохідної частини державного бюджету.

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні та розвитку теоретичних засад формування доходів Державного бюджету України, визначенні основних напрямків удосконалення порядку формування дохідної частини державного бюджету в контексті пошуку резервів їх зростання в умовах воєнного стану.

Апробація. Результати дослідження опубліковані у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (2023 р.), «Актуальні питання фінансової науки та практики» (2024 р.), у збірнику тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів»* (2024 р.).

Обсяг і структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, що відповідають завданням дослідження, висновків і пропозицій, списку використаних джерел. У першому розділі досліджено теоретико-організаційні засади формування доходів Державного бюджету України. У другому розділі проведено комплексний аналіз вітчизняної практики формування дохідної частини державного бюджету. У третьому розділі окреслено шляхи удосконалення формування доходів державного бюджету у контексті визначення резервів їх зростання.

Основний обсяг кваліфікаційної роботи – 64 сторінки; кількість таблиць – 9; кількість рисунків – 5; кількість джерел використаної літератури налічує 63 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

1.1. Соціально-економічний зміст і класифікація доходів державного бюджету

Із виникненням та розвитком держави, яка завжди виконує відповідні управлінські, оборонні, економічні, соціальні чи політичні функції, що спрямовуються на задоволення суспільних потреб, важливим та необхідним атрибутом залишається бюджет. Адже за допомогою бюджету здійснюється регулювання економічних процесів, що не забезпечується іншими методами. Це обумовлено його необхідністю в розподільчих та перерозподільних процесах ВВП між регіонами країни, секторами економіки, категоріями населення для підвищення ефективності їхньої діяльності, здійснення інвестиційної політики, функціонування об'єктів соціальної сфери, державного управління та охорони навколишнього природного середовища тощо.

За допомогою державного бюджету як централізованого фонду грошових коштів здійснюється акумуляція фінансових ресурсів для їхнього подальшого фінансування соціально-економічного розвитку в контексті ефективної реалізації фінансової політики держави. Акумульовані надходження коштів до державного бюджету формують фінансову базу для забезпечення функціонування держави. Оскільки саме з появою та розвитком держави виконання нею відповідних функцій і завдань одночасно здійснюється формування доходів державного бюджету, що також обумовлено неспроможністю недержавних організацій та інститутів забезпечити стабільний розвиток суспільства.

Праці неокласиків та вчення про правову державу, їхні обґрунтування щодо визначення основних елементів фінансового господарства держави, таких як: фінансові ресурси; державні доходи, доходи державного бюджету, дали змогу виокремити ще у XX столітті фінансову науку у самостійну та

відокремлену складову [37,с.26]. Подальше визначення внутрішньої суті даних понять зумовило надалі їх чітке розмежування. Так, найбільш широким змістом характеризуються фінансові ресурси держави, до складу яких включають, як доходи держави та бюджетів, так і фінансові ресурси державних підприємств, установ і організацій, заощадження населення в державних банках, кошти населення, які були отримані завдяки продажу облігацій державних позик. Відповідно доходи є власністю держави без будь-яких умов чи зобов'язань щодо суб'єктів.

Як зазначено колективом авторів Економічної енциклопедії: «державні доходи – це виражені у грошовій формі відносини власності (привласнення) між державою та юридичними й фізичними особами в процесі визначення (привласнення) державою частини необхідного та додаткового прибутку. Щодо їхньої структури, то вважають, що це грошова форма доходів держави, отриманих через вилучення податків, мита, платежів, оплати послуг державного апарату, зовнішньоторговельних операцій, іноземних кредитів та допомоги для фінансування виконуваних державою функцій» [24, с. 335].

З позиції Загороднього А. Г., Вознюк Г. Л. і Смовженко Т. С., для доходів державного бюджету, зазвичай, не характерне спеціальне цільове призначення, якщо порівнювати з поняттям державних доходів. Одночасно бюджетні кошти використовуються, не враховуючи джерела їхніх надходжень. Зокрема, авторами Фінансового словника “доходи бюджету” визначено як “здійснювані на підставі правових норм обов’язкові і добровільні надходження до бюджету, що використовуються державою для виконання нею своїх функцій” [26, с. 145].

Тому, дослідженнями науковців доведено, що дефініція “державні доходи” охоплює поняття доходів державного бюджету.

Бюджетним кодексом України регламентовано визначення доходів бюджету як «податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)» [9]. Проте, на нашу думку, таке трактування не

обґрунтовує повною мірою всю сутність даного поняття, враховуючи його характерні особливості.

Варто наголосити на тому, що у вітчизняній фінансовій науці концептуальною базою в частині тлумачення зокрема доходів державного бюджету є домінант відносин. Так, на думку В. Л. Андрущенка, «концепція відносин стала бастионом затратної економіки в державних фінансах. Не піддаючись рахунку, не передбачаючи критеріїв виміру ефективності, поняття відносин призвело до марнотратства, бездумного, безмірного розтрачання коштів» [1, с. 10].

Так, зокрема науковці Базилевич В. Д., Баластрик Н. О. трактують доходи державного бюджету як «грошові відносини, які складаються між державою, юридичними і фізичними особами в процесі вилучення і акумуляції частини вартості ВВП у загальнодержавному фонді з метою їх подальшого використання, тобто для здійснення державою своїх функцій» [2, с. 76].

Романенко О. Р. розглядає доходи бюджету як економічну категорію, що відображає «економічні відносини, що виникають у державі з юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду країни» [54, с. 164]. Її формами прояву, на його думку, можна вважати «різноманітні види платежів підприємств, організацій і населення у бюджет, а матеріальним втіленням, відповідно грошові кошти, які мобілізуються до бюджету» [54, с. 164].

З позиції Пасічника Ю. В. доходами державного бюджету слід вважати «частину централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій» [50, с. 362]. Крім того, дослідник визначає і за сутністю як «економічні відносини держави з підприємствами, установами організаціями, фізичними особами, що виникають в процесі формування фондів грошових коштів і надходять у розпорядженні органів державної влади та управління» [50, с. 362]

Подібним є і підхід до розуміння доходів бюджету Юрія С. І., відповідно до якого під даною дефініцією варто вважати «частку централізованих ресурсів

держави, які потрібні для виконання нею відповідних функцій. Вони виражають економічні відносини, що виникають у процесі формування фондів грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління» [63, с. 11].

Павлюк К. В. розглядає доходи державного бюджету як фінансову базу діяльності держави, акцентуючи увагу на чинну систему та методи господарювання, економічні завдання, які потребують вирішення в окремі періоди, що в результаті визначають склад і форми мобілізації дохідних джерел [12, с. 73].

Багатоаспектним тлумаченням дефініції доходів державного бюджету характеризується підхід Дем'янишина В. Г., який під доходами бюджетів розуміє об'єктивне економічне явище, яке пов'язане із «сукупністю економічних відносин щодо розподілу і перерозподілу ВВП із метою формування централізованого фонду грошових коштів держави» [17, с. 70]. Заслуговує на увагу думка вченого щодо вираження поняття за сутністю – як результат розподільчих процесів та об'єкт розподілу коштів централізованого фонду грошових коштів відповідно до функцій держави, за змістом – як конкретний обсяг бюджетних коштів, нагромаджений у загальному і спеціальному фондах, за формою – як «сума бюджетних коштів, мобілізована державою у вигляді податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, цільових фондів та міжбюджетних трансфертів в обсягах, необхідних їй для виконання своїх конституційних повноважень і функцій» [17, с. 71].

Зважаючи на дискусійність підходів щодо дослідження вітчизняними науковцями концептуальних засад доходів бюджету, на нашу думку, вони відображають ту частину фінансових ресурсів, яка опосередковує сукупність економічних відносин стосовно акумулювання грошових коштів в частині формування централізованого грошового фонду для забезпечення суспільних потреб. Доходи державного бюджету є відображенням суб'єктивних дій певних груп населення, в частині безпосереднього вираження їхніх інтересів.

Відповідно трансформація стратегії і тактики фінансової політики держави справляє багатоаспектний вплив на процес формування доходів державного бюджету, що слугує підґрунтям для забезпечення економічного зростання держави й населення.

У контексті зазначеного доцільно виокремити чинники, що справляють значний вплив на формування доходів державного бюджету. В першу чергу, це: «стан економічної кон'юнктури; недосконалість податкового законодавства; інституціоналізація тіньової економіки; низька фінансова дисципліна усіх суб'єктів господарювання; віртуальний перерозподіл власності; наявність значних пільг в оподаткуванні; криміналізація економічної діяльності; низька конкурентоспроможність продукції; нестабільність національної валюти; інфляційні процеси та інші» [2, с. 47].

Основним джерелом доходів державного бюджету являється валовий внутрішній продукт, зростання якого сприяє зміцненню й стабілізації економіки держави, розширенню виробництва, зростанню зайнятості та підвищенню добробуту населення, його заробітної плати, прибутків підприємств й організацій, купівельної спроможності громадян, й відповідно призводить до збільшення обсягів податкових надходжень до державного бюджету й наповнення його дохідної частини загалом. Із зниженням номінального обсягу ВВП й одночасним зростанням інфляції спостерігається й номінальне зменшення надходжень до бюджету.

Зовнішні і внутрішні фактори, що впливають на рівень доходів державного бюджету можуть мати економічне, соціальне, політичне чи національне спрямування. Відповідно дані фактори з позицій об'єктивності та суб'єктивності, а також за напрямками виокремлюють: політичні, соціальні, економічні. Об'єктивні фактори, які впливають на порядок формування доходів державного бюджету, відносять: особливості соціального розвитку країни; особливості економічного розвитку країни; природні особливості країни; традиції, тенденції розвитку відповідно до певного історичного етапу; характер виробничих відносин та рівень розвитку продуктивних сил, що справляють

безпосередній вплив на зміст бюджету; недосконалість податкового законодавства; криміналізація економічної діяльності; інфляційні процеси; наявність значних пільг в оподаткуванні.

Крім зазначених, до суб'єктивних факторів, що впливають на формування доходів Державного бюджету України відносять: тип держави; політика уряду у відповідний період; пріоритети розвитку; зовнішня і внутрішня економічна ситуація [50, с.68].

Виокремлення різноманітних видів доходів державного бюджету дає змогу класифікувати їх відносно певних критеріїв, в тому числі, «за суб'єктами і об'єктами відносин, які виникають, бюджетним значенням, формами, методами і умовами залучення, територією стягнення коштів» [50, с. 356]. Відповідно до Бюджетного кодексу України доходи бюджету класифікують як:

«1. Податкові надходження, які являють собою встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

2. Неподаткові надходження включають: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; інші неподаткові надходження.

3. Доходи від операцій з капіталом.

4. Трансфери, які визначаються як кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі» [9].

Крім того, бюджетною класифікацією, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 14. 01. 2011 р. із змінами і доповненнями доходи державного бюджету включають [44]:

«1. Податкові надходження:

— податки на доходи, податки на прибутки, податки на збільшення ринкової вартості;

— податки на власність;

- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів;
- внутрішні податки на товари і послуги;
- податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції;
- окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів;
- рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси;
- місцеві податки і збори;
- інші податки і збори.

2. Неподаткові надходження:

- доходи від власності та підприємницької діяльності;
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- інші неподаткові надходження;
- власні надходження бюджетних установ.

3. Доходи від операцій з капіталом:

- надходження від продажу основного капіталу;
- надходження від реалізації державних запасів товарів;
- кошти від продажу землі та нематеріальних активів;
- податки на фінансові операції та операції з капіталом.

4. Офіційні трансферти:

- від органів державного управління;
- від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій.

5. Цільові фонди» [44].

У вітчизняній фінансовій науці відсутній і єдиний підхід до класифікації доходів бюджету. Відповідно до основних критеріїв доходи класифікують:

- відповідно до бюджетного устрою (доходи, які зараховуються до державного і місцевих бюджетів);
- за бюджетною класифікацією (податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти);
- за призначенням територіального формування джерел (власні, закріплені й регулюючі доходи бюджетів);

– відповідно до джерел сплати (доходи, джерелом яких є ціна товарів (робіт, послуг); доходи, джерелом яких є прибуток чи дохід; доходи, джерелом яких є собівартість продукції);

– залежно від методів акумулювання грошових ресурсів (доходи від зовнішньоекономічної діяльності, доходи від господарської діяльності, доходи від банківської діяльності, доходи від реалізації дорогоцінних металів, доходи від використання природних ресурсів, доходи від зовнішньоекономічної діяльності, доходи від надання державою послуг, надходження від приватизації тощо);

– відповідно до суб'єкта надходження (доходи від юридичних та доходи від фізичних осіб) [57, с.86].

Залежно від порядку і умов зарахування доходів до державного та місцевих бюджетів, вони поділяються на закріплені та регулюючі. Закріпленими вважаються доходи, що відповідно до чинного законодавства надходять до дохідної частини певного рівня бюджетної системи повністю у розмірі територіального надходження, або у фіксованому розмірі (норматив), що встановлюється на тривалий період. Регулюючі доходи являють собою доходи, надходження яких у нижчестоящі бюджети, визначаються щорічно Верховною Радою України, або представницьким органом місцевого самоврядування вищого рівня при затвердженні відповідних актів про бюджет [34, с. 134–135].

Окрім вищезгаданих ознак класифікації доходів державного бюджету, Пасічник Ю. В, виділяє їх за частотою появи: звичайні та надзвичайні. Звичайні – такі, що регулярно включаються в доходи, надзвичайні – відносяться до доходів при виняткових, але обґрунтованих обставинах. Також за методами залучення доходи державного бюджету поділяються на: податки, збори, обов'язкові платежі й інші надходження [50, с. 363]. Проте при цьому доцільно враховувати, що податки і є обов'язковими платежами.

Широкого застосування при формуванні доходів бюджетів набув податковий метод, який використовується державою в частині справляння

податкових надходжень та відповідно характеризується встановленням обов'язкових безвідплатних та безповоротних грошових платежів, що акумулюються до бюджету у конкретно визначених розмірах та у встановлені строки. В частині застосування даного методу державою використовуються такі спеціальні елементи, як суб'єкт податку, об'єкт оподаткування, одиниця оподаткування, ставка податку, неоподаткований мінімум, строки сплати тощо. [35].

Справляння обов'язкових платежів здійснюється і неподатковим способом, відповідно до якого поділ доходів бюджету на податкові і неподаткові за методами вилучення коштів має значення не тільки для фінансової, а й для юридично характеристики системи доходів.

На нашу думку, найбільш прийнятним є поділ доходів державного бюджету на податкові і неподаткові залежно від форми самих платежів і методів їх стягнення, що дає змогу ґрунтовніше провести розмежування між цими двома видами державних доходів.

Податки визначаються як обов'язкові платежі, які законодавчо встановлюються державою, сплачуються юридичними та фізичними особами в процесі перерозподілу частини вартості ВВП й акумулюються в централізованих грошових фондах для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій [35, с. 15].

У порівнянні з податками, неподаткові надходження можуть перераховуватися як до бюджетів, так і до різноманітних державних цільових фондів, а також у визначених пропорціях на рахунки державних органів, установ, які чинять відповідні дії на користь платників. Такі доходи мають цільовий, двосторонній характер (державне мито, штрафи за порушення законодавства, плата за використання водних ресурсів та інші), не залежать від доходу (прибутку) платника й не пов'язані з результатами його господарської діяльності.

Основним призначенням доходів загального фонду державного бюджету (загальні доходи) є забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків, а

також вони не спрямовуються на конкретну мету. При встановленні законодавством нового виду доходу державного бюджету, його зарахування до загального фонду регламентується Законом про Державний бюджет України на період до внесення відповідних змін до Бюджетного Кодексу. До доходів спеціального фонду державного бюджету (спеціальні доходи) відносять доходи, що призначені на конкретну мету. Їхній склад визначається Законом про Державний бюджет України [9].

Варто зазначити, що такий поділ дає змогу прослідкувати рух коштів з державного бюджету коштів та їхнє цільове спрямування. З іншого боку, такі доходи відсутність бюджетних асигнувань та не вважаються додатковими коштами. Інколи можливою є ситуація, коли держава не в змозі в належному обсязі профінансувати відповідні установи та спонукає їх до самостійного заробітку доходів, проте надалі пред'являючи свої права на них, може включати їх до спеціального фонду. Отже, зараховуючи до бюджету спеціальний фонд, держава отримала певний резерв покращення реальної ситуації покращення реальної ситуації стосовно порядку формування дохідної бази державного бюджету [9].

1.2. Методологічні та організаційно-правові основи формування дохідної частини державного бюджету

Формування дохідної частини бюджету держави може забезпечуватись за рахунок використання загальних методів, характерних для всіх суб'єктів бюджетних відносин (від продуктивної діяльності, від майна, державних угідь, запозичення), а також специфічні методи (податковий, емісійний).

Доходи державного бюджету значною мірою формуються через застосування позикового методу. Використовуючи даний метод, доцільність здійснення запозичень в частині фінансової діяльності держави посилюється із забезпеченням ними, в першу чергу, зростання ВВП та відповідної фінансової результативності економічних процесів. Проте, враховуючи інші аспекти,

внутрішні та зовнішні позики вважаються по суті тимчасовими доходами, що являються, зважаючи на бюджет поточного року, надходженнями, які забезпечують фінансування його видатків.

Як свідчить вітчизняний досвід, загалом доходи бюджету акумулюються із використанням 4 методів:

- пряме вилучення доходів з державного сектора;
- отримання доходів від державних угідь, майна і послуг;
- перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб за допомогою податків;
- залучення позик.

Із застосуванням податкового методу формування доходів бюджету відображається перерозподіл доходів юридичних та фізичних осіб. Порівнюючи із прямим вилученням доходів у державному секторі, такий метод використовується лише виходячи із відповідного чинного законодавства.

За допомогою позикового методу формування доходів бюджету здійснюється на поворотній основі. Загалом основу для формування дохідної бази бюджету становлять податкові надходження та позики.

Проте, незважаючи на надходження реальних доходів, що які мобілізуються за допомогою вищезазначених методів, в країні можливим є також використання емісійного доходу, тобто доходу, що забезпечує фінансування поточних видатків відносно поточного року. Проте одночасно із застосуванням емісії в результаті інфляції спостерігається збільшення лише номінальної кількості грошей, з одночасно незмінною реальною вартістю фінансових ресурсів [10, с.136].

В контексті зазначеного в частині джерел формування доходів бюджету виокремлюють їх внутрішні та зовнішні. Зокрема джерелами формування внутрішніх доходів вважають:

- створений ВВП, що, як свідчить практика, є найнадійнішим джерелом;
- національне багатство (нагромаджені матеріальні цінності та природні ресурси) використовують за умови нестачі ВВП, чи певного надлишку

природних ресурсів.

Особливістю використання зовнішніх джерел формування доходів бюджету є забезпечення міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів. Відповідно вони можуть акумулюватись, використовуючи такі методи:

- «1) прямий перерозподіл (наприклад, репарація);
- 2) міжнародний кредит;
- 3) оподаткування експортно-імпоротної діяльності;
- 4) валютне регулювання – відхилення встановленого курсу валют від реального їх співвідношення;
- 5) ціновий механізм – призводить до міжнародного перерозподілу ресурсів за рахунок сформованого у світі певного масштабу цін» [46, с.114].

У системі бюджетно-правових норм вагома роль відводиться саме нормам в частині регулювання відносин при формуванні доходів бюджету, що справляють безпосередній вплив на фінансове забезпечення функцій управління та на розвиток країни загалом. Учасниками, які приймають участь у процесі формування державного бюджету є: Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Верховна Рада України, а також розпорядники бюджетних коштів.

Варто акцентувати увагу на тому, що окрему групу правових норм складають норми щодо регулювання складу та порядку формування доходів державного бюджету, проте вони відображаються в одному розділі з правовими нормами щодо регулювання видатків бюджету. Це, в свою чергу, обумовлює єдність та взаємозалежність дохідної та видаткової частин, зокрема збалансованість бюджету. Різноманітність видів доходів знаходить своє відображення у бюджетній класифікації, основним призначенням якої є здійснення аналізу, зокрема щодо доходів в контексті забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності показників бюджету.

Дослідження практики формування доходів бюджету зумовлює необхідність свідчить про необхідність функціонування дієвого нормативно-правового забезпечення. Зазначимо, що лише після затвердження Верховною

Радою України Державного бюджету України у формі закону, він набуває свого правового статусу [36]. Відповідно створення належного законодавчого підґрунтя забезпечить ефективну мобілізацію дохідних джерел державного бюджету, враховуючи об'єктивні економічні закони й закономірності розвитку суспільних відносин, сучасні тенденції розвитку держави.

Так, пріоритетне значення у вітчизняному бюджетному законодавстві має конституційне положення щодо справедливого і неупередженого розподілу між громадами в частині побудови бюджетної системи України.

До законодавчих та нормативно-правових актів, що регламентують функціонування бюджетних відносин в Україні належать:

- «1) Конституція України;
- 2) Бюджетний Кодекс України;
- 3) Закон про Державний бюджет України;
- 4) інші закони, що регулюють бюджетні відносини;
- 5) нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, прийняті на підставі і на виконання цього Кодексу та інших законів України;
- 6) нормативно-правові акти органів виконавчої влади, прийняті на підставі і на виконання цього Кодексу, інших законів України та нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України;
- 7) рішення про місцевий бюджет;
- 8) рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, прийняті відповідно до цього Кодексу, та нормативно-правових актів» [9]

Базовим підґрунтям в системі нормативно-правового законодавства є Конституція України, якою врегульовано загальні концептуальні підходи до побудови бюджетної системи України, організації основних складових бюджетного механізму. Згідно статті 95 передбачено збалансованість бюджету України та обов'язковість оприлюднення звітів про доходи та видатки. Стаття 67 регламентує зобов'язання кожного громадянина щодо сплати податків та

зборів в порядку та розмірах, передбачених чинним законодавством, забезпечення дохідних джерел державного бюджету необхідними коштами [36].

В системі бюджетного законодавства визначальне місце відводиться Бюджетному кодексу України, яким унормовано склад та характеристику доходів державного бюджету згідно бюджетної класифікації, послідовність дотримання процедур, зокрема щодо формування дохідної частини державного бюджету [9].

Прийняття такого важливого законодавчого документа як Податковий кодекс України дало змогу систематизувати податкове законодавство держави, в тому числі щодо забезпечення акумуляції податків та обов'язкових зборів до бюджету [52].

Як поточний законодавчий документ можна виокремити Закон про Державний бюджет України на поточний рік, яким також врегульовано загальні аспекти стосовно реалізації бюджетної політики, затвердження державного бюджету й окреслення основних напрямків його виконання за дохідною і видатковою частинами. Даним Законом регулюються безпосередньо розподільчі відносини в частині акумуляції дохідних джерел державного бюджету за рахунок забезпечення ефективного функціонування відносин між юридичними та фізичними особами, які є платниками податків та інших зборів до бюджету.

Згідно чинного бюджетного законодавства узгоджено відповідно до конституційних норм строки проходження усіх стадій бюджетного процесу, порядок розмежування функцій між органами державної та місцевої влади; регламентовано здійснення паралельного планування бюджетів різних рівнів з метою забезпечення реалістичності бюджетних показників в контексті врахування інтересів усіх учасників бюджетного процесу.

Особливості формування дохідної частини державного бюджету відображаються на перших чотирьох стадіях бюджетного процесу (рис.1.1).

Зважаючи на теоретичні підходи науковців щодо організації процесу формування державного бюджету, можна виокремити три його ключові стадії,

які охоплюють процес складання кожного бюджету, що є обов'язковою умовою та запорукою успішної організації бюджетного планування в цілому:

1. Аналіз виконання показників бюджету за попередній період;
2. Розрахунок показників по кожному виду доходів та видатків;
3. Збалансування доходної та видаткової частини бюджету.

Дотримання послідовності вказаних стадій щодо формування бюджету повинно здійснюватись із забезпеченням гнучкості, прозорості та контролю, що сприятиме фінансовій стабільності країни. На першому етапі фінансові органи здійснюють ґрунтовний аналіз звітних даних щодо виконання державного бюджету за минулий звітний період. Такий аналіз дозволяє їм виявити основні тенденції та закономірності

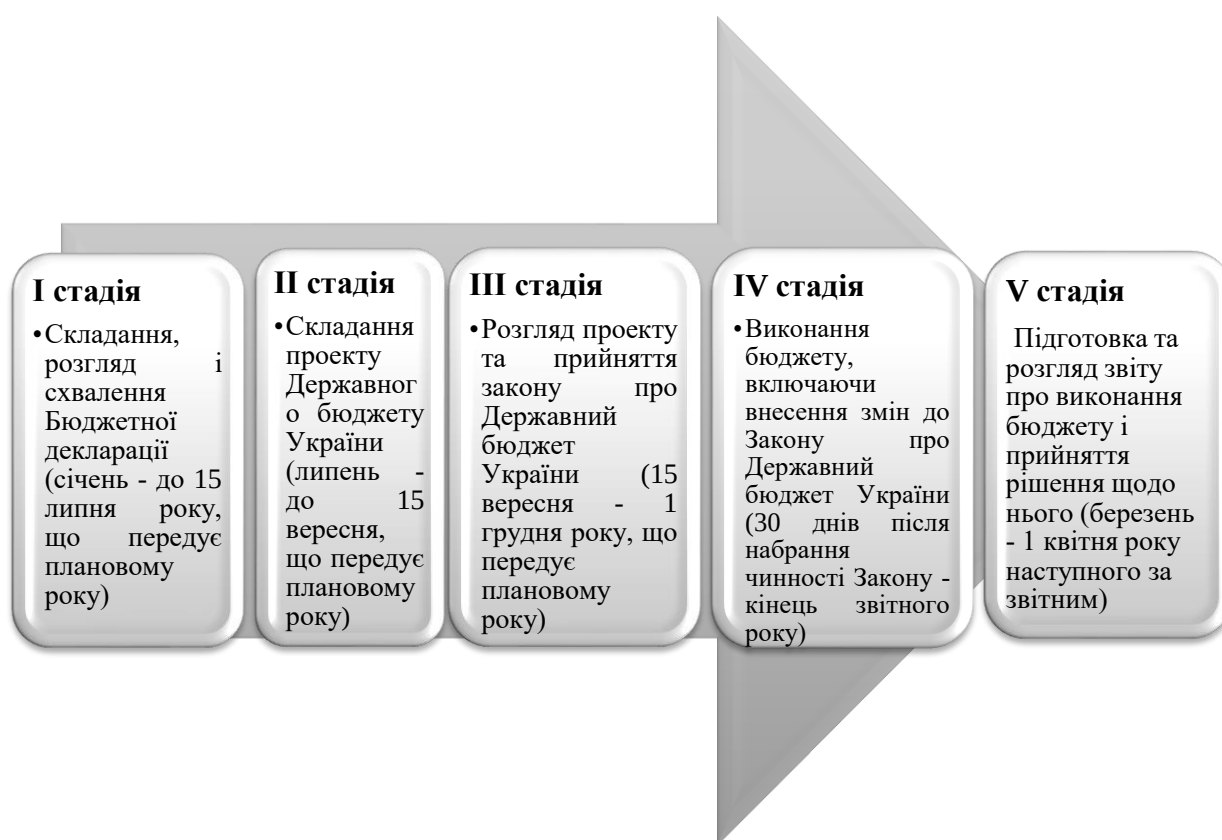

Рис. 1.1. Стадії бюджетного процесу в Україні

Примітка. Складено на основі [9]

динаміки доходів і видатків, а також виявити фактори, які вплинули на бюджетні показники.

Так, на першій стадії фінансові органи аналізують звітні дані про

виконання державного бюджету за попередній звітний період, виявляють тенденції у виконанні дохідної і видаткової частини бюджету, визначають фактори, які вплинули на його показники, розраховують очікувані дані.

В частині проведеного аналізу досліджуються надходження по кожному виду податків та неподаткових платежів, що дає змогу не лише оцінити їхній вплив на виконання доходної частини бюджету, але й визначити резерви для потенційного збільшення доходних джерел. Такий підхід ґрунтується об'єктивному аналізі, що відповідно обумовлює прийняття обґрунтованих рішень стосовно оптимізації доходної частини бюджету.

На наступній стадії бюджетного планування здійснюються розрахунки конкретних видів доходів та видатків на наступний бюджетний період з урахуванням стратегічних цілей, пріоритетів відповідно до чинного законодавства. На другому етапі формування бюджету проводиться детальний розрахунок конкретних доходів та видатків.

Для розрахунку конкретних видів доходів та видатків бюджету проекту використовуються найбільш оптимальні методи в частині кожного підрозділу бюджетної класифікації. До таких методів належать: програмно-цільовий, прямий розрахунок, нормативний, коефіцієнтний, статистичний, економіко-математичний та інші.

Завершальним етапом складання бюджету є збалансування його доходів та видатків, що здійснюється на основі розрахунків, проведених на попередніх етапах. При перевищенні доходів над видатками у бюджеті, ці кошти можуть бути використані для додаткового фінансування пріоритетних напрямків видатків. При збалансуванні доходів та видатків бюджету не виникає потреби в додаткових розрахунках, і бюджет затверджується в запланованих обсягах. Проте, в практичній діяльності, в основному спостерігається значне перевищення видатків над доходами, що потребує відповідного коригування бюджетних показників.

В Україні прогнозування та аналіз доходів державного бюджету здійснює Міністерство фінансів, яке володіє винятковим правом надавати платникам

податків відстрочки по сплаті податків, зборів (обов'язкових платежів), що надаються на умовах податкового кредиту за поданням органів стягнення.

Ведення бухгалтерського обліку всіх надходжень до Державного бюджету України покладено на Державну казначейську службу України, яка за поданням органів стягнення здійснює повернення коштів, які були помилково або надмірно зараховані до бюджету.

Згідно з чинним законодавством, забезпечення своєчасного та в повному обсязі надходження до державного бюджету податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів покладено на органи стягнення.

Моментом зарахування до доходів Державного бюджету України податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших надходжень вважається дата їх «зарахування на єдиний казначейський рахунок державного бюджету» [9].

Оцінюючи ефективність чинного законодавства та його вплив на формування доходів бюджету, стає очевидним його недосконалість та невідповідність сучасним економічним реаліям. Процес формування доходів бюджету загалом та щодо окремих джерел його надходжень відзначається нестабільністю та непередбачуваністю.

Як свідчить вітчизняна практика, на даний час все ще відсутній єдиний, дієвий механізм формування доходів бюджету, який би ґрунтувався на чітко визначених принципах формування та виконання, а також звітності, контролю та моніторингу бюджетних доходів як цілісної системи.

Функціонування дієвого демократичного середовища та формування прогресивних принципів мобілізації податків, зборів та обов'язкових платежів неможливе без єдиної системи формування доходів бюджету, яка відіграє ключову роль у цьому процесі. Єдиний механізм формування та функціонування дохідної частини бюджету повинен охоплювати всі аспекти бюджетних надходжень, включаючи прогнозування, планування, виконання, звітування, контроль та моніторинг. Це дозволить оптимізувати процес мобілізації податкових зобов'язань, що слугує основою формування доходів бюджету. Щоб уникнути негативних наслідків під час виконання дохідної

частини бюджету, його моніторинг має бути безперервним та охоплювати всі стадії мобілізації бюджетних доходів. Це дозволить порівнювати фактичні надходження з плановими показниками, встановленими на бюджетний рік, та своєчасно вживати заходів у разі відхилень.

Для забезпечення збалансованості бюджету та недопущення виникнення бюджетної заборгованості, доцільним є своєчасне внесення змін до чинного законодавства, які мають бути спрямовані на стимулювання мобілізації податків, зборів та обов'язкових платежів, а також на забезпечення своєчасного реагування на стан виконання (невиконання) бюджету. Своєчасне відстеження та аналіз стану виконання доходів бюджету у поточному році, а також оперативне реагування на виявлені проблеми, дасть можливість підготувати обґрунтовану та дієву базу для планування показників податків, зборів та обов'язкових платежів на наступний рік. Це допоможе мінімізувати ризики та не допустити проблеми, які виникали у попередні роки, у наступних бюджетних періодах.

В контексті формування та реалізації бюджетної політики держава повинна прагнути до оптимального поєднання інтересів суспільства в цілому, окремих територій, підприємств та населення, що обумовлює необхідність комплексного підходу та врахування всіх аспектів соціально-економічного розвитку країни.

Забезпечення збалансованості та соціально-економічної ефективності бюджету ґрунтується на принципах поєднання фіскальної достатності та соціально-економічної ефективності. Це потребує узгодженої бюджетної та податкової політики на всіх стадіях бюджетного процесу. Також необхідною є чітка бюджетна стратегія та важливо визначити роль і завдання кожного учасника бюджетного процесу в процесі мобілізації доходів бюджету для виконання конституційних зобов'язань у майбутньому.

Висновки до розділу 1

Система доходів бюджету ґрунтується на певних фінансових відносинах, які виникають в умовах розширеного відтворення. Ці відносини реалізуються в процесі мобілізації бюджетних ресурсів, їх розподілу та спрямування на фінансування відповідних видатків, необхідних для виконання державою своїх зобов'язань та функцій.

У практичному аспекті, доходи бюджету можна визначити як сукупність платежів, які надходять до бюджету. Вони включають всі кошти, які надходять відповідно до законодавства, а також плату за послуги, що надаються бюджетними установами, та інші доходи, передбачені законодавством України.

Дослідження теоретичних основ доходів державного бюджету дає можливість сформулювати їх визначення, яке відповідає сучасним тенденціям розвитку бюджетних відносин. Тому під доходами державного бюджету доцільно розуміти суму податкових, неподаткових та інших надходжень, доходів від операцій з капіталом та трансфертів, які формуються внаслідок розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту для забезпечення виконання державних функцій та завдань.

Податковий метод відіграє визначальну роль у мобілізації внутрішніх джерел формування доходів бюджету. За рахунок стягнення податків держава акумулює частину новоствореної додаткової вартості, що генерується в процесі формування доходів різних соціальних груп.

Використовуючи кредитний метод мобілізації доходів, держава, здебільшого в добровільний спосіб, залучає частину вартості, у формі позикового капіталу. Використання кредитних інструментів дозволяє державі залучати кошти не лише з внутрішніх, а й з зовнішніх джерел. Тому ВВП є найважливішим та ключовим джерелом формування доходів бюджету.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Особливості планування доходів Державного бюджету України

Ефективне здійснення бюджетного процесу потребує інтегрованого підходу, що поєднує в собі макроекономічне прогнозування, аналіз бюджетних показників та їх впливу на стан економіки держави, а також обґрунтовану оцінку очікуваних доходів та можливих результатів.

Для забезпечення максимально ефективної та якісної оцінки джерел формування доходів бюджету необхідне постійне прогнозування очікуваних результатів. Вдосконалення бюджетного процесу неможливе без додаткової організаційної перебудови діяльності органів, що здійснюють планування державного бюджету. Це передбачає оптимізацію структури цих органів, чітке розмежування повноважень та відповідальності, а також вдосконалення системи інформаційного забезпечення. Для забезпечення ефективної реалізації державної макроекономічної політики на них, окрім складання бюджету, також покладено відповідальність за моніторинг його виконання.

Варто зазначити, що наявні обсяги Державного бюджету України не відповідають тим реальним обсягам завдань, що покладено на державу. Вирішення проблем формування доходів Державного бюджету України постає надзвичайно важливим для забезпечення економічного зростання країни, соціальної стабільності та добробуту населення. Збільшення бюджетних асигнувань призводить до економічного зростання, оскільки зумовлює розширення сукупного попиту, стимулюючи виробництво та зайнятість.

Трансформаційні перетворення, що супроводжувалися економічною кризою та іншими проблемами у бюджетному процесі щодо наповнення бюджету, спричинили низку фінансових труднощів для України в частині значного зростання дефіциту бюджету, неефективного стягнення податків та

відповідно невисокого рівня податкових надходжень, реструктуризації боргів тощо. Реформи в бюджетній та податковій сферах призвели до того, що деякі джерела надходжень до державного бюджету перестали відігравати значну бюджетоутворюючу роль, а інші змінили свій характер або ступінь впливу.

Умови воєнного часу визначили нові реалії для функціонування державних фінансів, ускладнюючи процес формування та виконання бюджетів. У зв'язку з цим внесено суттєві корективи і в частині формування та реалізації бюджетної політики України, кардинально трансформуючи пріоритети спрямування бюджетних коштів. Першочергово увага акцентується на таких критично важливих напрямках, як: оборона та безпека держави; надання гуманітарної допомоги (допомога постраждалим від війни, підтримка внутрішньо переміщених осіб); підтримка економіки (релокація підприємств, стимулювання економічної активності). З огляду на таку ситуацію виникла нагальна потреба у пошуку нових джерел надходжень до бюджету, а також у перегляді та оптимізації бюджетних показників, як по доходах, так і по видатках.

Важливим аспектом в контексті вищезазначених вимог є здійснення комплексної оцінки перерозподілу ВВП через державний бюджет та структури бюджетних надходжень, співвідношення між податковими і неподатковими надходженнями до бюджету. Роль та місце доходів державного бюджету в контексті перерозподілу валового внутрішнього продукту визначається, в першу чергу, рівнем централізації бюджетних надходжень та специфікою структури бюджетних доходів:

За даними табл. 2.1, упродовж 2014 – 2023 рр. питома вага доходів державного бюджету у зведеному бюджеті коливалася в межах від 70,7% до 81,5%. Проте відмітимо значне її зниження у 2023 р. у порівнянні з попереднім роком – з 80,9% до 70,7%. Найбільша питома вага спостерігалася у 2015 році – 81,5 %. У 2019 р. також спостерігалось зменшення питомої ваги доходів державного бюджету у Зведеному бюджеті України – з 81,5% у 2015 р. до 76,7% у 2019 р. Хоча у 2014 р. показник був на рівні 77,8%.

Таблиця 2.1

**Доходи Зведеного та Державного бюджету України
у 2014-2023 рр.**

Роки	Доходи зведеного бюджету (млн. грн.)	Доходи державного бюджету без врахування офіційних трансфертів (млн. грн.)	Частка доходів у %	
			Зведеного бюджету у ВВП	державного бюджету у зведеному бюджеті
2014	456067,3	354966,2	29,11	77,8
2015	652031,0	531550,7	32,94	81,5
2016	782748,5	612111,6	32,84	78,2
2017	1016788,3	787474,1	34,09	77,4
2018	1184278,1	920808,6	33,28	77,4
2019	1289779,8	989619,8	32,45	76,7
2020	1376661,6	1065368,9	32,82	77,4
2021	1662242,7	1284320,3	30,45	77,2
2022	2196273,3	1778245,4	42,31	80,9
2023	3104306,6	2195678,2	47,48	70,7

Примітка. Складено за даними Міністерства фінансів України [49]

Впродовж 2014-2023 рр. зростала і частка доходів зведеного бюджету у ВВП (з 29,1% у 2014 р. до 47,4% у 2023 р.), що обумовлено посиленням ролі державного бюджету. Надходження до державного бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів) становили у 2023 р. 2195678,2 млн. грн., що на 417432,8 млн. грн. більше аналогічного показника 2022 р. Загалом за період 2014-2023 рр. відмітимо поступове зростання обсягів дохідної частини державного бюджету з 354966,2 млн. грн. в 2014 р. до 2195678,2 млн. грн. у 2023 р. Таке збільшення одночасно супроводжувалося аналогічним збільшенням абсолютних розмірів доходів зведеного бюджету, зокрема з 456067,3 млн. грн. в 2014 р. до 3104306,6 млн. грн. у 2023 р.

Проведемо аналіз складу та структури запланованих показників доходів державного бюджету у 2018-2023 рр. (табл. 2.2). Структура доходів державного бюджету характеризується домінуванням податкових надходжень, питома вага яких динамічно змінюється впродовж аналізованого періоду та залежить від особливостей реалізації податкової політики у відповідний період та економічної ситуації в країні. За даними табл. 2.3, впродовж аналізованого періоду, незважаючи на переважання частки податкових надходжень до

державного бюджету та зростання їх абсолютних обсягів, спостерігалось помітне її зменшення з 80,29% у 2018 р. до 53,62% у 2023 р.

Таблиця 2.2

Склад та структура планових показників доходів Державного бюджету України у 2018–2023 рр.

(млн. грн.)

Доходи державного бюджету	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Податкові надходження	760016,4	846728,4	826263,9	1069790,1	1204081,8	1215677,0
у % до загального обсягу	80,29	81,72	77,44	83,5	68,38	53,62
Неподаткові надходження	171387,1	176038,5	227331,1	195586,6	406318,2	979693,1
у % до загального обсягу	18,11	17,0	21,31	15,27	23,07	43,22
Доходи від операцій з капіталом	473,6	1235,3	660,8	923,3	1124,8	466,0
у % до загального обсягу	0,05	0,12	0,06	0,07	0,06	0,02
Від органів державного управління	7441,8	8843,4	10782,4	12676,2	18426,6	41319,8
у % до загального обсягу	0,79	0,85	1,01	0,99	1,05	1,82
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій	2372,5	1541,9	1756,1	1966,3	130867,5	29624,3
у % до загального обсягу	0,25	0,15	0,16	0,15	7,43	1,31
Цільові фонди	4867,4	1727,5	189,5	200,7	200,7	180,6
у % до загального обсягу	0,51	0,16	0,02	0,02	0,01	0,01
Всього доходів	946558,8	1036115,0	1066983,8	128143,2	1761019,6	2266960,8

Примітка. Складено за даними Міністерства фінансів України [49]

Така тенденція обумовлена загалом реформуванням політики стосовно формування доходів, в тому числі податкової політики, а також трансформацією економічної ситуації в державі у зв'язку з воєнним станом в країні. Проте найбільша питома вага планових податкових надходжень у доходах державного бюджету складала 83,5%, у 2021 р. ще до повномасштабного вторгнення. Відповідно вже у 2022 р. вона запланована на рівні – 68,38%, а у 2023 р. – 53,62% (рис. 2.1).

Зазначимо, що у 2022-2023 рр. при формуванні бюджету відбулись зміни і щодо інших видів доходів державного бюджету. Відповідно на 2022-2023 р. у загальній структурі доходів зросла частка планових неподаткових надходжень і становила 23,07% та 43,22% у порівнянні з попереднім роком, коли було

заплановано 15,27% показника у загальній структурі.

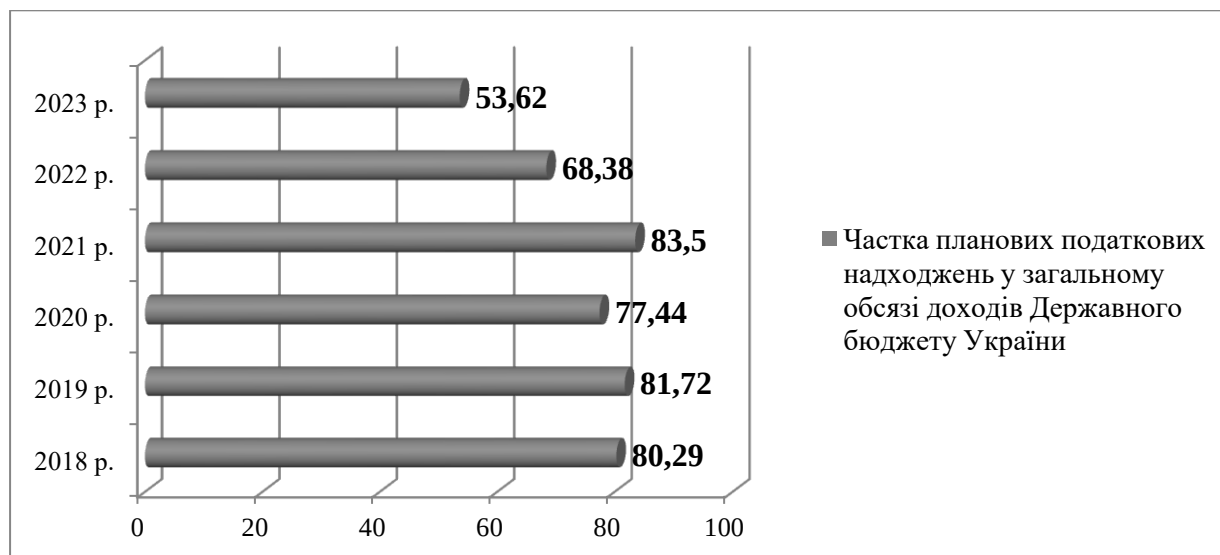

Рис. 2.1. Динаміка питомої ваги планових податкових надходжень до Державного бюджету України на 2018 – 2023 рр.

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

Відбулись зміни також і щодо планових обсягів інших видів доходів. Спостерігалось зростання і питомої ваги трансфертів відповідно із значним збільшенням їхніх обсягів у 2022 р., зокрема частка допомоги від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій складала 7,43% у 2022 р. у порівнянні у 2021 р. показник був на рівні 0,15%. Зменшились як у абсолютних обсягах, так і у загальній структурі доходи від операцій з капіталом та надходження від цільових фондів.

Внутрішні податки на товари та послуги відіграють ключову роль у формуванні доходів державного бюджету, будучи його основним джерелом. Важливо підкреслити, що із домінуванням внутрішніх податків на товари та послуги у структурі бюджетних доходів посилювалось і їхнє значення при формуванні державного бюджету. Така тенденція зумовлювала сприятливі умови для посилення їхнього впливу на економічну активність, перерозподільні процеси в державі, що сприяло зростанню можливостей для маневрування фіскальною політикою. Так як чинна система оподаткування в контексті формування бюджету, тісно пов'язана з результатами діяльності суб'єктів господарювання, які і, в свою чергу, визначають економічну спроможність

державу на плановий бюджетний період.

Проведемо аналіз складу та структури запланованих податкових надходжень, виходячи із затверджених планів на відповідний бюджетний період з урахуванням внесених змін у 2018-2023 рр., а також питомої ваги окремих видів податкових надходжень в загальному обсязі їх мобілізації до державного бюджету у відповідному періоді (табл. 2.3). Впродовж аналізованого періоду ПДВ у складі податкових доходів очікувався джерелом найбільших надходжень. З 2020 р. по 2023 р. його планові обсяги очікувалось акумулювати практично в 1,6 рази більше: з 389900,1 млн. грн. у 2020 р. до 622600 млн. грн. у 2023 р. Відповідно планувалося і збільшення його частки з 47,19% до 51,21%. Варто зазначити, при формуванні державного бюджету з 2022 р., враховуючи воєнний стан у державі, спостерігалось заплановане зменшення акумульованих обсягів податкових надходжень практично по усіх їхніх видах. Відмітимо також у зв'язку з цим і зміни стосовно питомої ваги таких надходжень до 2023 р. Проте все ж зросли заплановані обсяги податку на доходи фізичних осіб з 91123,6 млн. грн. у 2018 р. до 200360,3 млн. грн. на 2023 р. з одночасним підвищенням їх частки з 11,99% до 16,48% відповідно. Також передбачалось зростання рентної плати за використання інших природних ресурсів: з 46528,9 млн. грн. у 2018 р. до 97158,2 млн. грн. на 2023 р., та їх питомої ваги з 6,12% до 7,99 % відповідно.

Акцентуючи увагу на ролі податку на прибуток підприємств, який є найбільш точним відображенням реального ситуації в економіці держави, у порівнянні з іншими податками, відмітимо зменшення його запланованих обсягів вже на 2023 р., що обумовлено впливом військових подій в державі . Його планові обсяги відповідно на даний плановий бюджетний період зменшилися на 59331,7 млн. грн. та частка – з 14,12% до 9,1 % у порівнянні з планом на попередній рік.

Дещо іншою є тенденція щодо застосування неподаткового методу формування доходів державного бюджету, за допомогою якого акумулюється близько третини дохідних джерел. Такі доходи відображені у наступних видах:

Таблиця 2.3.

**Склад та структура планових податкових надходжень
Державного бюджету України у 2018–2023 рр.**

(млн. грн.)

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Всього доходів ДБУ	946558,8	1036115,0	1066983,7	1281143,2	1761019,5	2266960,8
Податкові надходження	760016,4	846728,4	826263,9	1069790,1	1204081,7	1215676,9
<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>173451,0</i>	<i>201675,2</i>	<i>221763,5</i>	<i>283556,1</i>	<i>319843,7</i>	<i>311060,3</i>
<i>у % до загального обсягу под. надходжень</i>	<i>22,82</i>	<i>23,8</i>	<i>26,8</i>	<i>26,51</i>	<i>26,56</i>	<i>25,58</i>
Податок на доходи фізичних осіб	91123,6	106155,2	111302,5	137580,1	149811,9	200360,3
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>11,99</i>	<i>12,53</i>	<i>13,47</i>	<i>12,86</i>	<i>12,44</i>	<i>16,48</i>
Податок на прибуток підприємств	82327,4	95520,0	110460,9	145976,0	170031,7	110700,0
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>10,8</i>	<i>11,28</i>	<i>13,36</i>	<i>13,64</i>	<i>14,12</i>	<i>9,1</i>
<i>Рентна плата за використання інших природних ресурсів</i>	<i>46528,9</i>	<i>58302,0</i>	<i>54244,8</i>	<i>73237,2</i>	<i>71245,7</i>	<i>97158,2</i>
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>6,12</i>	<i>6,89</i>	<i>6,56</i>	<i>6,84</i>	<i>5,92</i>	<i>7,99</i>
<i>Внутрішні податки на товари і послуги</i>	<i>508466,4</i>	<i>551751,1</i>	<i>518413,1</i>	<i>674506,4</i>	<i>770569,2</i>	<i>766874,5</i>
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>’66,9</i>	<i>65,16</i>	<i>62,74</i>	<i>63,05</i>	<i>63,99</i>	<i>63,08</i>
ПДВ	384362,9	417681,1	389900,1	524860,1	608750,8	622600
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>50,57</i>	<i>49,32</i>	<i>47,19</i>	<i>49,06</i>	<i>50,56</i>	<i>51,21</i>
Акцизний податок	208403,5	134069,9	128513	149646,2	161818,3	144274,5
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>27,4</i>	<i>15,83</i>	<i>15,55</i>	<i>13,98</i>	<i>13,43</i>	<i>11,87</i>
<i>Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції</i>	<i>28727,5</i>	<i>30939,4</i>	<i>28621,0</i>	<i>34792,8</i>	<i>37427,0</i>	<i>37867,0</i>
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>3,78</i>	<i>3,65</i>	<i>3,46</i>	<i>3,25</i>	<i>3,11</i>	<i>3,11</i>
Ввізне мито	28076,5	30202,4	28261,0	34343,8	35645,0	35219,0
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>3,69</i>	<i>3,56</i>	<i>3,42</i>	<i>3,21</i>	<i>2,96</i>	<i>2,89</i>
Вивізне мито	651,0	737,0	360,0	449,0	928,0	1910,0
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>0,08</i>	<i>0,09</i>	<i>0,04</i>	<i>0,04</i>	<i>0,07</i>	<i>0,15</i>
<i>Інші податки та збори</i>	<i>2842,5</i>	<i>4060,5</i>	<i>3221,4</i>	<i>3697,3</i>	<i>4996,1</i>	<i>2716,9</i>
<i>у % до загального обсягу податкових надходжень</i>	<i>0,37</i>	<i>0,48</i>	<i>0,38</i>	<i>0,34</i>	<i>0,41</i>	<i>0,22</i>

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

„неподаткові надходження”, „доходи від операцій з капіталом”, „трансферти”.

Неподаткові надходження становлять значну частку бюджетних надходжень, що обумовлено головним чином видами і методами їх акумуляції. За період 2018-2023 рр. спостерігається нестабільна тенденція до зростання ролі неподаткових надходжень у структурі доходів державного бюджету. В період воєнного стану структура доходів державного бюджету зазнає динамічних змін, що чітко простежується у динаміці частки неподаткових надходжень, зокрема у значному зростанні у період 2022-2023 рр. (рис. 2.2).

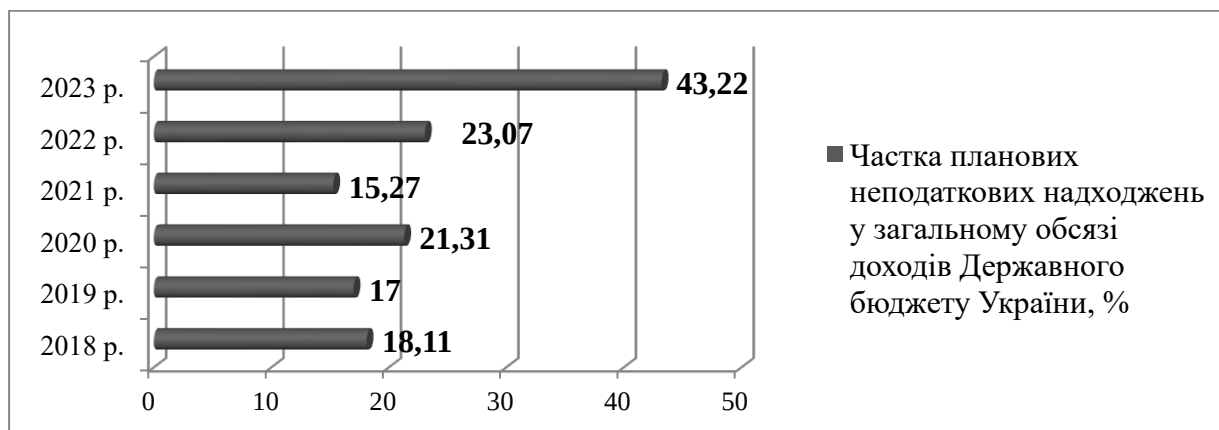

Рис. 2.2. Динаміка питомої ваги планових неподаткових надходжень у 2018 – 2023 рр.

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

Впродовж 2018–2023 рр. спостерігалась нестабільна тенденція щодо планових показників неподаткових надходжень до державного бюджету. Відповідно до фінансового плану держави спостерігалась нестабільна тенденція щодо можливості акумуляції доходів за неподатковим методом. Так, за аналізований період абсолютний приріст запланованих обсягів таких доходів становив 808306 млн. грн. Після зниження їх у 2021 р. на наступні бюджетні періоди з початком військового стану в Україні посилилась роль даного методу, що зумовило значне збільшення податкових надходжень з 195586,5 млн. грн. у 2021 р. до 979693,1 у 2023 р. Варто відмітити все ж нестабільність щодо планування різних видів неподаткових надходжень у загальному їх обсязі. З 2020 р. спостерігалось тенденція до зменшення питомої ваги запланованих доходів від власності і підприємницької діяльності: з 52,91% у 2020 р. до 11,43% у 2023 р., з 2022 р. – питомої ваги адміністративних зборів та платежів,

доходів від некомерційного та побічного продажу: з 9,05% до 1,22% у 2023 р. з одночасним зменшенням їхніх обсягів. Проте із зростанням інших неподаткових надходжень з 18684,6 млн. грн. у 2022 р. до 35703,3 млн. грн. у 2023 р. їхня частка зменшилась з 9,32% у 2021 р. до 3,64% у 2023 р. Суттєве зростання було передбачено фінансовим планом власних надходжень бюджетних установ (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

**Склад та структура планових неподаткових надходжень
Державного бюджету України у 2018–2023 рр.**

(млн. грн.)

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Доходи від власності та підприємницької діяльності	90672,4	95384,5	118875,9	62349,9	133073	111978,2
у % до загального обсягу неподаткових надходжень	52,91	54,18	52,29	31,88	32,75	11,43
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	15311,1	9540,2	17682,4	17703,9	11513,2	11923,7
у % до загального обсягу неподаткових надходжень	8,93	5,43	7,78	9,05	2,83	1,22
Інші неподаткові надходження	12784,4	16766,1	14544,0	18220,8	18684,6	35703,3
у % до загального обсягу неподаткових надходжень	7,46	9,52	6,4	9,32	4,6	3,64
Власні надходження бюджетних установ	52619,2	54347,6	76228,8	97311,9	243047,3	820087,9
у % до загального обсягу неподаткових надходжень	30,7	30,87	33,53	49,75	59,82	83,71
Неподаткові надходження, всього	171387,1	176038,4	227331,1	195586,5	406318,1	979693,1

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

Планові надходження до державного бюджету доходів від операцій з капіталом протягом аналізованого періоду характеризувалися нестабільністю. Спостерігались значні їх коливання при плануванні державного бюджету на 2018-2023 рр., не маючи чіткої тенденції. Оскільки динаміка таких показників залежить загалом від низки факторів, таких як: зміна кон'юнктури на світових ринках капіталу, зміна курсу валют, зміна політичної та економічної ситуації в

країні. Відповідно неможливість їх передбачення, в свою чергу, може справляти негативний вплив на бюджетне планування та виконання бюджету.

Зауважимо, що умови воєнного стану вплинули на суттєве зменшення на плановий 2023 р. як загального обсягу доходів від операцій з капіталом, так і окремих його видів. Зокрема, на 2023 р. було заплановані суми у розмірі 466 млн. грн., що на 658,8 млн. грн. менше попереднього періоду, коли планові обсяги показника становили 1124 млн. грн. Попри нестабільність тенденцій найбільшу питому вагу у даних доходах складали надходження від реалізації державних запасів товарів (табл. 2.5.).

Таблиця 2.5.

**Склад планових доходів від операцій з капіталом у
Державному бюджеті України у 2018–2023 рр.**

(млн. грн.)

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Надходження від продажу основного капіталу	21,5	29,1	49,2	51,7	31,3	22,3
Надходження від реалізації державних запасів товарів	436,1	1195,9	607,8	864,8	1085,1	437,7
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	15,9	10,3	3,8	6,8	8,4	6,0
Доходи від операцій з капіталом, всього	473,5	1235,3	660,8	923,3	1124,8	466,0

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

Таким чином, як показав проведений аналіз, серед низки чинників, що впливають на формування доходів державного бюджету першочергово саме введення воєнного стану в Україні спричинило значний вплив на структуру та обсяги бюджетних доходів, що надалі може призвести до зменшення надходжень від певних видів податків і обов'язкових зборів, а також неподаткових доходів, та сприятиме падінню ділової активності, скороченню доходів платників податків, зниженню економічного зростання держави.

2. 2. Моніторинг виконання державного бюджету за доходами

У контексті бюджетної реформи, враховуючи зростаючі ризики погіршення економічного стану країни, що обумовлюють послаблення впливу зовнішніх факторів на економічне зростання, державний бюджет має стати потужним інструментом для реалізації внутрішнього потенціалу економічного розвитку держави як у поточному, так і в середньо- та довгостроковому періодах. При формуванні Державного бюджету України надзвичайно важливим є забезпечення ефективної реалізації основних завдань бюджетної політики.

Незважаючи на несприятливі умови, що негативно впливали на функціонування бюджетної системи та організацію бюджетного процесу, Україна змогла забезпечити стійке економічне зростання та стабільність фінансової системи. Під час підготовки та прийняття державного бюджету було ретельно враховано всі необхідні умови для успішної реалізації бюджетної політики як на державному, так і на регіональному рівнях.

Динаміка виконання дохідної частини Державного бюджету України за 2018-2023 роки свідчить загалом про наявність позитивної тенденції. З 2020 р. спостерігалось щорічне її перевиконання, в тому числі і вже в період військового часу (у 2020 р. – 101,22%, у 2021 р. – 101,22%, у 2022 р. – 101,49%, у 2023 р. – 117,86%). Упродовж аналізованого періоду у найменшому обсязі державний бюджет було виконано у 2018 р. – на рівні 98,05% (табл. 2.6). Загалом до 2021 р. спостерігалось збільшення обсягів фактичних показників доходів державного бюджету, в більшій мірі за рахунок податкових надходжень, що супроводжувалось зростанням рівня їх виконання з 99,18% у 2018 р. та 94,45% у 2019 р. до 103,48% у 2021 р. Абсолютний приріст податкових надходжень за даний період становив 353275,3 млн. грн.

Із зменшенням у 2022 р. таких доходів до 949764,4 млн. грн. з 1107090,9 млн. грн. у 2021 р., рівень виконання планових обсягів показників знизився до 78,87%, основною причиною чого першочергово стало введення в країні

військового стану. Проте у 2023 р. податковим методом акумульовано до

Таблиця 2.6.

**Виконання Державного бюджету України за доходами
у 2018–2023 рр.**

(млн. грн.)

Доходи	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Затверджено законом про державний бюджет з урахуванням змін	946558,8	1036115,0	1066983,8	1281143,2	1761019,5	2266960,8
Виконано	928108,3	998278,9	1076016,7	1296852,9	1787395,6	2671997,9
Рівень виконання, %	98,05	96,34	100,84	101,22	101,49	117,86

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

державного бюджету вже 1203544,1 млн. грн., що відповідно забезпечило рівень їх виконання – 99% (рис. 2.3).

Впродовж аналізованого періоду відмітимо позитивну тенденцію до зростання неподаткових надходжень: з 164676,5 млн. грн. у 2018 р. до 991601,7 млн. грн. у 2023 р. найменший обсяг таких доходів акумульовано у 2021 р. – 175357,9 млн. грн. з рівнем виконання 89,65%.

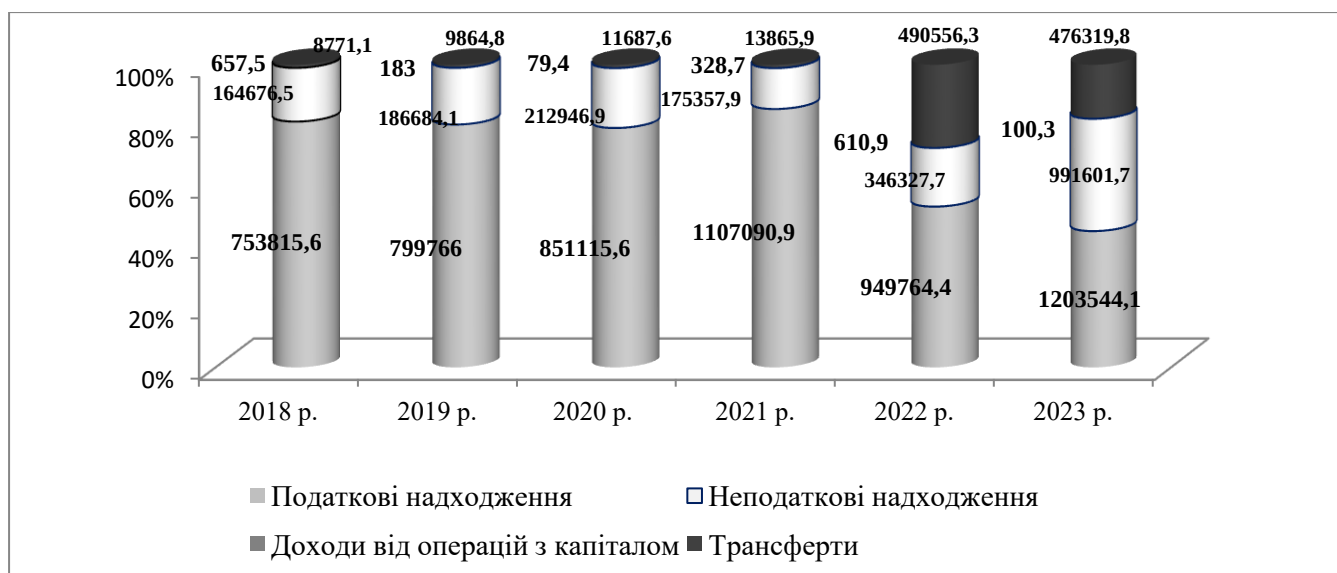

Рис. 2.3. Динаміка надходжень до Державного бюджету України у 2018–2023 рр., млн. грн.

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

У 2022 р. неподаткових надходжень надійшло в обсязі 346327,7 млн. грн.,

що на 170969,8 млн. грн. більше у порівнянні з попереднім періодом, хоча рівень виконання склав 85,23%. У 2023 р. збільшилися як абсолютні розміри неподаткових надходжень (до 991601,7 млн. грн.), так і рівень їх виконання (101,21%).

У 2018-2023 рр. нестабільною спостерігалась тенденція щодо надходження доходів від операцій з капіталом. Найменші їх розміри та рівень виконання відмітимо у 2020 р. – 79,4 млн. грн. та 12,01% відповідно.

До 2022 р. відбувалось поступове збільшення обсягів наданих трансфертів: з 8771,1 млн. грн. з 13865,9 млн. грн. у 2018 р. до 476319,8 млн. грн. у 2023 р. І у 2022-2023 рр. значне перевиконання таких доходів за рахунок надання допомоги Україні від урядів іноземних держав для забезпечення військових потреб.

Таблиця 2.7.

Виконання Державного бюджету України за доходами у у 2018–2023 рр.

(млрд. грн.)

Показники	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	обсяг	% вик-ня	обсяг	% вик-ня	обсяг	% вик-ня	обсяг	% вик-ня	обсяг	% вик-ня	обсяг	% вик-ня
Податкові надходження	753,8	99,2	799,7	94,4	851,1	103,0	1107,1	103,5	949,7	78,9	1203,5	99
Неподаткові надходження	164,7	96,18	186,7	106,0	212,9	93,7	175,3	89,6	346,3	85,2	991,6	101,2
Доходи від операцій з капіталом	0,6	138,8	0,2	14,81	0,1	12,0	0,3	35,6	0,6	54,3	0,1	21,5
Офіційні трансферти	8,8	89,4	9,8	94,9	6624,7	93,2	13,9	94,6	490,5	328,5	476,3	671,4
Цільові фонди	0,2	3,8	1,8	102,5	0,2	98,72	0,2	104,3	0,1	67,8	0,4	239,2
Доходи, всього	928,1	98,1	998,3	96,3	1076,0	96,5	1296,8	100,3	1787,4	90,3	2671,9	117,86

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

Зазначимо, що саме допомога з боку міжнародних партнерів в умовах воєнного стану відіграла важливу роль у забезпеченні формування дохідної бази державного бюджету в контексті забезпечення фінансової стійкості країни протягом складного часу. Так, збільшення акумульованих обсягів бюджетних

доходів у 2022 р. на 37,8% більше, у порівнянні з 2021 р. та на 49,5% у порівнянні з 2023 р. значною мірою забезпечено за рахунок зростання розмірів грантів міжнародних партнерів (481,1 млрд. грн. – у 2022 р., 433,9 млрд. грн. – у 2023 р., що складало близько 26,9% всіх доходів бюджету у 2022 р. та 16,2% – у 2023 р.).

В частині окремих видів податкових доходів найбільшими темпами у 2022 р. відносно 2021 р. зростали: обсяги ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування – на 137,3%, податку та збору на доходи фізичних осіб – на 107,9%, рентної плати за користування надрами загальнодержавного значення – на 107,2% (табл.2.8).

Таблиця 2.8

**Основні показники виконання податкових надходжень
Державного бюджету України у 2022–2023 рр.**

Показники	Факт 2022 р., млрд. грн.	Темп росту до 2021 р., %	Факт 2023 р., млрд. грн.	Темп росту до 2022 р., %
Доходи, всього	1787,4	137,8	2671,9	149,5
Податок та збір на доходи фізичних осіб	148,4	107,9	206,9	139,4
Податок на прибуток підприємств к	117,0	79,2	143,8	122,9
Рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення)	81,0	107,2	56,1	69,2
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	60,7	73,3	92,6	152,5
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	41,7	52,3	74,8	179,5
ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	213,9	137,3	214,6	100,3
Бюджетне відшкодування ПДВ	-84,6	53,0	-132,4	156,5
ПДВ з ввезених на митну територію України товарів	253,1	66,5	366,2	144,7
Ввізне мито	23,3	63,3	39,6	170,0

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

Незважаючи на темпи зростання доходів Державного бюджету України в 2022 р., все ж на їхню мобілізацію та виконання значний вплив спричинили: обмеження зовнішньоекономічних операцій; різке скорочення економічної активності; масштабні демографічні зміни, викликані війною; руйнування промислових потужностей та інфраструктури; перехід фізичних осіб–

підприємців й юридичних осіб на спрощену систему оподаткування з 2% ставкою єдиного податку; тимчасове зниження ставок ПДВ (до 7%) та акцизного податку на основні види пального; запровадження низки тимчасових пільг щодо оподаткування імпорту окремих категорій товарів; запровадження системи диференційованих ставок рентної плати за користування надрами для видобутку природного газу; підвищення специфічних ставок та мінімального акцизного податкового зобов'язання на тютюнові вироби (з 1 січня 2022 р. на 20%); підвищення ставок акцизів на спирт та алкогольні напої (з 1 березня 2022 р.). Крім зазначених факторів, у 2023 р. на виконання дохідної частини вплинули: логістичні проблеми; відшкодування невикористаного ПДВ за 2022 рік; тимчасове звільнення від ПДВ на імпорт природного газу в Україну; зростання імпорту продукції оборонного призначення в Україну; повернення до довоєнного рівня оподаткування палива акцизним податком та податком на додану вартість; зниження світових цін на вуглеводні, особливо природний газ тощо.

Упродовж 2018-2023 рр. в контексті забезпечення ефективного виконання дохідної частини державного бюджету активізується роль неподаткових надходжень. Їхні абсолютні обсяги зросли з 164676,5 млн. грн. у 2018 р. до 991601,7 млн. грн. у 2023 р. У 2021 р. спостерігалось їхнє зменшення на 37589 млн. грн. у порівнянні з 2020 р. До 2023 р. такі доходи зросли до 991601,7 млн. грн. (рис. 2.4).

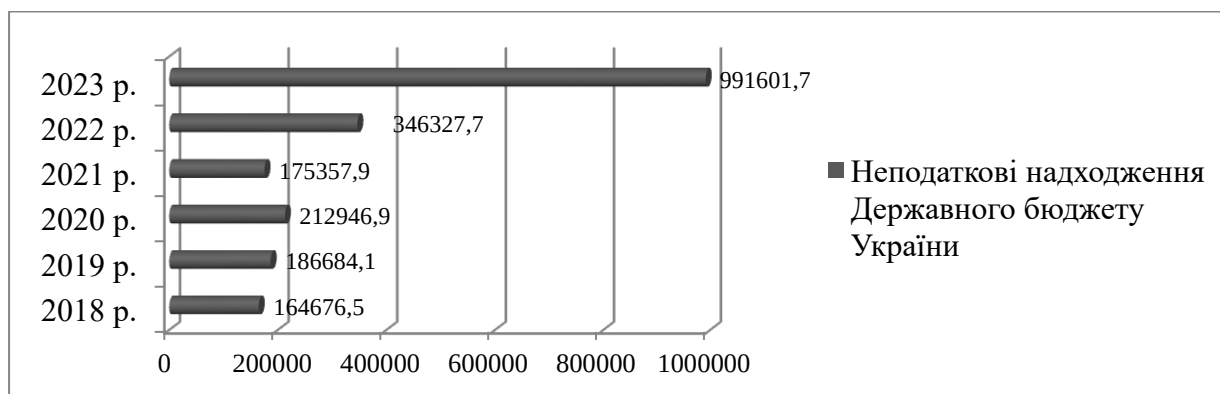

Рис. 2.4. Динаміка неподаткових надходжень Державного бюджету України у 2018-2023 рр.

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

Найбільшу питому вагу у загальній структурі неподаткових надходжень за 2022-2023 рр. складали власні надходження бюджетних установ – 67,8% та 81,92% відповідно. Такі доходи за даний період практично у 2 рази – на 198,8 млрд. грн., у 2022 р. вони характеризувались найвищим темпом росту – 266,1% (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Основні показники виконання неподаткових надходжень

Державного бюджету України у 2022–2023 рр.

Показники	Факт 2022 р., млрд. грн.	Темп росту до 2021 р., %	Факт 2023 р., млрд. грн.	Темп росту до 2022 р., %
Доходи, всього	1787,4	137,8	2671,9	149,5
Частина чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність	46,9	164,4	35,1	74,9
Кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України «Про Національний банк України»	18,8	79,6	71,9	382,6
Власні надходження бюджетних установ	235,2	266,1	434,0	90,2

Примітка. Складено на основі даних Міністерства фінансів України [49]

Відмітимо значний темп росту у 2022 р. і частини чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність – 164,4%, проте у 2023 р. він склав вже – 74,9%. Проаналізувавши поточний стан неподаткових надходжень державного бюджету, варто звернути увагу на ефективність використання майна держави, структуру неподаткових надходжень, участь держави у сфері зовнішньоекономічній діяльності, що посилює їх роль у нарощуванні дохідної бази державного бюджету. Детальний аналіз неподаткових доходів на державному рівні є ключовим фактором підвищення якості суспільних благ та послуг для населення. Тому значна роль у формуванні державного бюджету

відводиться неподатковим надходженням, що є одним із ключових джерел. Хоча їхня частка є значно менша, ніж податкових доходів, їхнє значення не можна недооцінювати. Адже збільшення обсягів неподаткових надходжень може суттєво вплинути на фінансову стабільність держави. Державі слід зосередити увагу на диверсифікації джерел доходів бюджету, зокрема на збільшенні обсягів неподаткових надходжень.

В Україні роль та значення неподаткових надходжень у перерозподілі коштів повинні в майбутньому лише зростати. У зв'язку з цим фінансові органи повинні акцентувати увагу значною мірою на пошуку шляхів для вдосконалення механізмів акумуляції та використання цих надходжень для максимального поповнення дохідної частини бюджету.

Слід зазначити, що доходи від операцій з капіталом та інші види надходжень не відіграють суттєвої ролі у формуванні бюджету.

Різноманіття форм власності в Україні відкриває значний потенціал для розвитку операцій з капіталом та обумовлює передумови для створення операцій з капіталом одним із ключових факторів формування державного бюджету та стабілізації національної валюти. Важливо зазначити, що для того, щоб операції з капіталом стали дійсно важливим джерелом поповнення дохідних джерел бюджету та зміцнення національної валюти, необхідним є створення сприятливого інвестиційного середовища, а також стимулювання розвитку інфраструктури ринку капіталу.

Суттєву роль у наповненні державного бюджету у забезпеченні бюджетної стійкості та фінансової стабільності України впродовж 2022-2023 рр. відіграли грантові кошти, отримані в рамках міжнародних програм, що обумовлено воєнним станом в державі.

У 2022 році надходження офіційних трансфертів від ЄС, урядів країн, міжнародних організацій та донорських установ сягнули 481,1 млрд. грн., що майже в 400 разів більше, ніж у 2021 році (1,3 млрд. грн.), і в 3,5 рази більше, ніж передбачалося Законом про державний бюджет України на 2022 рік (130,9

млрд. грн.). Така тенденція суттєво вплинула на структуру доходів Державного бюджету України.

За результатами проведеного аналізу практики формування дохідної частини Державного бюджету України упродовж 2018-2023 рр. її обсяги та структура зазнали суттєвих змін за рахунок негативного впливу військових дій. Доходи Державного бюджету України значно знизилися більшою мірою внаслідок припинення підприємницької діяльності, зовнішньоекономічної діяльності підприємств, зменшення податкових надходжень від фізичних осіб тощо. Зростання неподаткових надходжень стало важливим фактором, який посприяв частковій компенсації втрат податкових надходжень та стабілізації механізму наповнення бюджету. Крім того, важливим аспектом залишається отримання Україною міжнародних грантів та значної фінансової допомоги у вигляді кредитів від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів.

Таким чином, аналіз виконання Державного бюджету України за доходами свідчить про необхідність подальшого реформування бюджетної та податкової систем в контексті подолання сучасних викликів для вітчизняної економіки та державних фінансів, що зумовлюють зниження податкових надходжень, зростання дефіциту бюджету та залежність від зовнішньої допомоги. Саме успішна реалізація реформ в Україні дозволить створити стійку систему наповнення бюджету, забезпечити фінансування необхідних суспільних послуг та стимулювати економічне зростання, враховуючи реалії сьогодення..

Висновки до розділу 2

В сучасних умовах функціонування держави роль бюджету стає більш складною та багатогранною, трансформується характер бюджетних відносин, що першочергово знаходить своє відображення у складі та структурі дохідних джерел.

Аналіз вітчизняної практики формування доходів Державного бюджету України свідчить, що податкові надходження, як правило, слугують основним дохідним джерелом, за рахунок якого держава могла фінансувати усі функції, необхідні для виконання державними інституціями соціальні програми, оборону, інфраструктуру та інші важливі сфери. В умовах воєнного стану зниження економічної активності, руйнування інфраструктури та скорочення зовнішньоекономічних операцій призвели до зменшення акумульованих обсягів податкових надходжень.

Чинні тенденції зумовлюють необхідність вдосконалення методів формування та використання надходжень для збільшення доходів державного бюджету. З 2022 р. посилюється роль неподаткових надходжень, що стало позитивним чинником та альтернативним джерелом наповнення дохідної бази бюджету.

В умовах воєнного стану при формуванні доходів посилилась роль офіційних трансфертів, наданих в частині міжнародних грантів, обсяги яких у 2022 р. зросли практично у 400 разів у порівнянні з 2021 р. та відповідно перевищили плановий показник у 3,5 рази.

Враховуючи макроекономічні загрози та необхідність вирішення проблем належного фінансування необхідних суспільних потреб та послуг, першочерговим завданням економічної стратегії країни постає вдосконалення механізму формування та пошук резервів зростання дохідних джерел Державного бюджету України.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ТА РЕЗЕРВИ ЇХ ЗРОСТАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Світовий досвід формування державного бюджету та можливості його застосування у вітчизняній практиці

Незважаючи на тривалий період реалізації бюджетної реформи в Україні, сучасні виклики та нові загрози обумовлюють необхідність подальшого вирішення проблемних аспектів щодо формування дохідної частини державного бюджету, зокрема в частині застосування стратегічного бюджетного планування, оптимізації складу та структури складових бюджету, здійснення бюджетного контролю, значної залежності від запозичень, високого рівня тіньової економіки тощо. Існуючі проблеми, стримуючи розвиток бюджетної системи та створюючи загрозу макроекономічній стабільності в державі, потребують глибоких системних змін. Тому невідкладне вирішення цих проблем із урахуванням сучасних умов функціонування суспільних відносин є пріоритетним завданням в державі, що потребує спільних зусиль усіх верств суспільства.

Для модернізації процедур і методів формування дохідної частини державного бюджету необхідним є дослідження кращих практик розвинутих країн, що дасть змогу успішно впровадити їх у вітчизняній практиці. Тільки ґрунтовне вивчення зарубіжного досвіду сприятиме запобіганню небажаних наслідків у даній сфері та подальшому успішному реформуванню бюджетної системи.

Саме забезпечення функціонування в Україні ефективного механізму акумуляції дохідних джерел державного бюджету та прийняття дієвих управлінських рішень у сфері бюджету обумовлює необхідність дослідження позитивного та негативного досвіду зарубіжних країн для виявлення

можливостей його адаптації у вітчизняній практиці в контексті раціоналізації підходів та вдосконалення чинного порядку формування бюджетних доходів.

Вивчення зарубіжного досвіду якраз дасть змогу із застосуванням цінного досвіду врахувати усі неточності та помилки при формуванні та виконанні державного бюджету та уникнути негативних наслідків

Неодмінною умовою належного функціонування будь-якої розвиненої країни є наявність бюджету і фактично кожна розвинута країна проходить тривалий період для налагодження власної системи розвитку бюджетних відносин для забезпечення економічного зростання, соціального добробуту та загальної стабільності в державі.

Так, загалом у країнах бюджетна система складається з декількох рівнів, кожен з яких має власний бюджет, єдиний зведений загальнодержавний бюджет не формується. Відповідно до кожного рівня влади формується власний, самостійний та відокремлений від інших бюджет, який складається та виконується самостійно у відповідно до функцій, покладених на кожний рівень. Бюджети адміністративних одиниць нижчого рівня у зарубіжних країнах не входять до складу бюджетів адміністративних одиниць вищого рівня.

Структура бюджету кожної країни характеризується власними особливостями, зумовленими рівнем її економічного потенціалу, масштабами поставлених перед державою завдань на відповідному етапі розвитку, рівнем державного втручання в економічні процеси та іншими чинниками.

Багато зарубіжних країн мають успішний досвід багаторічного бюджетування, який передбачає складання бюджетів на довгостроковий період (3-5 років) з відповідним щорічним уточненням показників на поточний бюджетний період.

Основні функції державного бюджету виокремлено у світовій практиці у наступні: перерозподіл національного доходу; регулювання та стимулювання економіки; фінансування соціальної політики; контроль за формуванням та використанням централізованого фонду коштів [31, с.75].

Варто зауважити, залежно від країни термін роботи над проектом державного бюджету може відрізнятись, хоча розпочинатися задовго до початку нового бюджетного періоду (у ФРН – за 6 місяців, в Японії – за 7 місяців, Франції – за 14, США – за 18). Зазвичай органи виконавчої влади (Міністерство фінансів (Казначейство) розробляють проект бюджету, для прикладу в США – це спеціальний орган – Адміністративно-бюджетне управління при Президентіві [14, с. 47].

У Німеччині на основі середньострокового фінансового плану щорічно розробляється проект річного бюджету, який щорічно подається до парламенту. Такий план та бюджет ґрунтуються на фінансальних пропозиціях, розроблених Радою з фінансового планування, до складу якої входять представники всіх рівнів влади. Для визначення майбутніх надходжень до федерального бюджету на середньострокову перспективу використовуються макроекономічні прогнози та припущення. План окреслює загальну фінансову політику та прогнози видатків по 40 великих блоках. У цих блоках представлені багаторічні прогнози видатків по кожній статті бюджету, які готуються одночасно з річним бюджетом. Показники узгоджені з профільними міністерствами. Прогнозування потреб у фінансових ресурсах на наступні 3 роки включає коригування деяких блоків з урахуванням очікуваних змін цін (наприклад, індексовані соціальні виплати та виплати відсотків). Щорічно передбачаються невикористані резервні кошти для покриття додаткових витрат, пов'язаних із подальшим зростанням цін, новими програмами та підвищенням заробітної плати [11].

Багаторічні оцінки відповідають середньостроковим цілям та завданням, проте фактичні обсяги коштів, що виділяються розпорядникам, менші, ніж передбачені в бюджеті видатки, адже загальний резерв включено до прогнозу на наступні роки для покриття додаткових витрат на нові програми та можливе зростання цін [42, с. 217].

Формування доходів бюджету – це регулюючий процес, який впливає на економіку через визначення «квоти держави» (частки у ВВП). Він являє собою

систему фінансових шляхів, які забезпечують рух коштів від юридичних та фізичних осіб до державної казни. Основним джерелом доходів бюджету (4/5) є податкові надходження, причому 2/3 з них складають прямі податки. Однак структура податкових надходжень по різних рівнях бюджету істотно різниться.

Великого значення в Німеччині надають фінансовому плануванню, включаючи бюджетне. Процес фінансового планування поширюється як на рівні федерації, так і на рівні земель, ґрунтуючись на п'ятирічному середньостроковому плануванні.

При здійсненні планування передбачається можливість коригування планів, враховуючи зміни у бюджетній політиці. У Німеччині застосовується метод ковзного планування, при якому щороку складається новий фінансовий план з одночасним зміщенням горизонту планування на один рік, що дає змогу гнучко реагувати на економічні та соціальні трансформації. Загалом фінансове планування ґрунтується на плануванні витрат. Ефективне управління ресурсами забезпечує чітке планування витрат на управлінську діяльність та інфраструктуру [11].

Розрахунок дохідної частини бюджету здійснюється, виходячи з встановлених нормативів. Збалансованість забезпечується завдяки врахуванню прогнозних макроекономічних показників. При складанні макроекономічного прогнозу на перші два роки враховуються динамічні фактори економіки, а на наступні три роки прогноз є більш стабільним. Через низький рівень інфляції, планування здійснюється на основі цін поточного року.

У процесі бюджетного планування у Великобританії беруться до уваги залишки коштів на кінець бюджетного періоду, надходження поточного року та запланованого залишку на кінець звітного періоду. Планування передбачається на 5 років, виходячи із цін поточного року з урахуванням відповідних коригувань. У складі державного бюджету формуються дві частини: звичайний бюджет та національний фонд позик.

Основним призначенням звичайного бюджету є фінансування поточних витрат. Загалом у загальному обсязі витрат такого бюджету виокремлюють

витрати, що затверджені Парламентом, та витрати консолідованого фонду, до яких належать: виплати по державному боргу, які передаються у фонд позик; внески до бюджету та інших фондів ЄС; виплати за “цивілізованим листом” (утримання королеви та двору).

Державний бюджет формується переважно за рахунок бюджетних надходжень, які сягають понад 90%. У загальній структурі прямі та непрямі податки складають однакову питому вагу.

Національний фонд позик можна розглядати як бюджет капіталовкладень, доходи якого формуються за рахунок трьох основних джерел: відсотки по довгострокових кредитах, прибуток емісійного департаменту Банку Англії; засоби із звичайного бюджету за умови позитивного сальдо, що спрямовуються для забезпечення достатнього обсягу коштів фонду для виконання своїх зобов'язань та реалізації інвестиційних програм [30, с. 87]

Основними складовими центрального бюджету Франції є: загальнодержавний бюджет, місцеві бюджети, спеціальні рахунки Казначейства. Крім того, до центрального бюджету Франції також входять: приєднані бюджети для фінансування пошти та телеграфу; приєднані служби сільськогосподарських дотацій; операції тимчасового характеру [6, с. 180]. Для Франції характерною є практика складання проекту бюджету, яка ґрунтується на раціоналізації вибору, запозичена з досвіду США, що має на меті: підвищення ефективності бюджетних витрат; збільшення прозорості бюджетного процесу; підвищення підзвітності уряду.

В контексті бюджетного планування спостерігається значне розширення бюджетних повноважень прем'єр-міністра у порівнянні з парламентом. Парламенту надається 70 днів для розгляду та затвердження проект бюджету. У випадку незатвердження уряд отримує право самостійно прийняти бюджет. Парламент у Франції значно обмежений у бюджетних повноваженнях. Пропозиції стосовно додаткових витрат, введення нових податків або змін вже чинних бюджетних статей не можуть вносити парламентарії, які не є у складі

членів уряду. Незважаючи на реформи бюджетного процесу, парламентський контроль над бюджетом все ж таки зберігається. Палата бюджетної дисципліни формально підпорядковується парламенту [31, с. 72–73].

Дохідна база бюджету Франції формується в основному за рахунок податкових надходжень, що забезпечують 90% загальних надходжень. Визначальну роль у формуванні бюджету відіграють індивідуальний податок на прибуток та податок на прибуток корпорацій, що складають близько 40% загального обсягу акумульованих податкових надходжень. У складі непрямих податків левову частку займає податок на додану вартість.

Державні податки та збори відіграють ключову роль у формуванні доходів державного бюджету Польщі, відповідно видатки, в основному спрямовуються фінансування соціальних програм, державного управління, додаткового фінансування місцевих бюджетів (міжбюджетні трансферти). Одним із ключових аспектів функціонування бюджетної системи Польщі є довгострокове планування. Бюджетні плани держави, воєводств та міст у Польщі складаються на 8-10 років наперед, що сприяє стабільності та передбачуваності бюджетної системи країни.

Японська система державних фінансів ґрунтується на дворівневій структурі, що включає центральний бюджет, який охоплює всі національні доходи та витрати, та інвестиційний бюджет, який використовується для фінансування спеціальних проектів розвитку та інфраструктури та призначений для державних корпорацій і місцевих органів влади. Бюджетний період в Японії триває з 1 квітня до 31 березня. Важливою характеристикою доходів центрального бюджету Японії є те, що у загальній їх структурі досить висока питома вага належить неподатковим надходженням (15-20%), які акумулюються за рахунок доходів від орендної плати, продажу земельних ділянок та іншої нерухомості, лотерей, адміністративних доходів (пені, штрафи тощо). Система оподаткування в Японії характеризується значною кількістю податків, більшість з яких належать до місцевих податків, які чітко визначені законодавством. Проте значна фіскальна роль відводиться таким податкам, як:

податок на споживання, податок на прибуток корпорацій, податок на доходи фізичних осіб, податок на майно, податок на спадщину, податок від операцій з цінними паперами, акцизи тощо.

Найбільше бюджетоутворююче значення в системі доходів бюджетів різних рівнів розвинутих країн мають податки, які складають у загальному обсязі доходів центральних бюджетів близько 80-90%, зокрема в США понад 95%. Важливим постає забезпечення функціонування податкової системи таким чином, щоб податкове навантаження формувалося так, аби стимулювати, а не стримувати економічне зростання.

Серед інструментів бюджетного планування США, впровадження яких в заслуговує на увагу варто виокремити «Національний план», що слугує довгостроковою стратегією розвитку країни. Його поетапна реалізація дає можливість не лише чітко планувати видатки, але й прогнозувати надходження, що є надзвичайно важливим для успішного виконання довгострокових міжвідомчих цільових програм. Окрім того, довгострокові цільові міжвідомчі програми бюджетних витрат США сприяють розвитку високотехнологічних галузей, що, в свою чергу, забезпечує надходження до бюджету на наступний рік. Ефективність бюджетного процесу залежить від його видаткової частини. Державні інвестиції в США слугують каталізатором економічного зростання, яке стимулює збільшення дохідної частини державного бюджету.

Вагомим інструментом в частині мобілізації доходів для урядів країн ЄС доцільно вважати податки на споживання, що характеризуються значною фіскальною ефективністю та можуть складати значну питому вагу доходів за рахунок податків в окремих країнах. Податки на споживання в країнах ЄС, крім своєї фіскальної ролі, також виконують важливу регулятивну функцію, що сприяє економічній стабільності. Непрямі податки відіграють важливу роль у формуванні дохідних джерел держав-членів ОЕСР. Понад 30% податкових надходжень держав-членів ОЕСР акумулюються за рахунок податків на споживання. Найбільшу питому вагу у структурі податкових надходжень та стабільний рівень відносно ВВП країн-членів ОЕСР має ПДВ. У США та Японії

податки на споживання відносно низькі та складають менше 10% від загальних податкових надходжень та менше 2,5% ВВП. Натомість в Угорщині та Новій Зеландії ці податки значно вищі, становлять понад 26% податкових надходжень та 9% ВВП відповідно. В США та Японії акцент робиться на інших видах податків, таких як податки на доходи та прибуток, тоді як в Угорщині та Новій Зеландії більша частка доходів надходить до бюджету від податків на споживання. Загалом, податки на споживання становлять понад 15% загальних податкових надходжень у більшості країн-членів ОЕСР [55].

Зазначимо, що, як свідчить вітчизняна практика формування доходів державного бюджету, непрямі податки є одним із важливих дохідних джерел, однак реалії сучасних умов обумовлюють необхідність реформування та вдосконалення системи їх адміністрування, використовуючи відповідно кращий досвід країн-членів ЄС. Оскільки показники фіскальної ефективності ПДВ демонструють негативну динаміку, що зумовлено низкою факторів, таких як: скорочення імпорту, падіння обсягів реалізації тютюнових виробів, наслідки антикризових заходів Covid-19, зниження споживчого попиту, закриття кордонів, воєнні дії та податкові пільги, запроваджені в умовах воєнного стану. Тому для модернізації системи непрямого оподаткування в Україні необхідним є гармонізація національного законодавства з вимогами ЄС, вжиття заходів щодо детінізації економіки та посилення контролю з боку державних органів за адмініструванням податків.

Відмітимо, що за останні роки питома вага неподаткових надходжень у структурі дохідних джерел бюджету Франції спостерігалась у межах 5,3-6,1%, Німеччини – 13,9-18,2%, США – 5,2-8%. Проте поглиблення процесів децентралізації в Німеччині зумовили зростання такого показника майже на 5%. Проте, як свідчить практика, здебільшого суми збільшення доходів бюджетів в результаті податкових змін не покривають втрачених податкових надходжень. Тому уряди розвинених країн часто використовують державні запозичення для покриття бюджетного дефіциту, збільшуючи розміри державного боргу та його частку у ВВП [45].

Таким чином, для ефективної мобілізації надходження коштів до бюджетів необхідним є врахування особливостей функціонування та розвитку бюджетної системи певної країни, які можуть вирізнятися відносно загальноприйнятих концепцій щодо регулювання структури доходів. Необхідність постійного реформування та коригування структури доходів державного бюджету вказує на недосконалість системи акумуляції надходжень до бюджету. Застосування зарубіжного досвіду в Україні в контексті оптимізації цієї структури сприятиме вирішенню найважливіших проблем наповнення бюджету.

3.2. Напрямки вдосконалення порядку формування дохідної частини Державного бюджету України

Для забезпечення сталого розвитку держави необхідним постає здійснення системних реформ загалом як державних фінансів, так і бюджету як їх центральної ланки зокрема. Без цих змін макроекономічна стабілізація неможлива.

Державний бюджет як фінансовий план та основний централізований фонд слугує потужним інструментом реалізації макроекономічної політики та стимулювання економічного зростання, за допомогою якого держава забезпечує своє функціонування та макроекономічну стабільність. Через бюджет здійснюється акумулювання коштів для подальшого їх спрямування на фінансування пріоритетних напрямків, стимулювання надходжень та економічного використання фінансових ресурсів держави.

Тому для забезпечення стійкості державних фінансів та стимулювання економічного зростання на державному та регіональному рівнях необхідним постає вжиття дієвих заходів щодо збільшення бюджетних надходжень та оптимізації видатків; забезпечення прозорості та підзвітності бюджетного процесу; здійснення аналізу впливу бюджетних інструментів на економіку,

соціальну сферу та інші важливі аспекти розвитку держави в контексті постійного моніторингу та оцінки бюджетної політики.

Вдосконалення системи формування дохідної частини державного бюджету – це складне, але необхідне завдання, вирішення якого є надзвичайно актуальним яке потребує значних зусиль та зваженого підходу в умовах воєнного стану держави.

Виконання цих стратегічних завдань в контексті забезпечення стабільності дохідної бази бюджетів та резервів збільшення надходжень до них потребує системного підходу в частині вдосконалення податкової системи (розширення бази оподаткування, оптимізація ставок податків, покращення адміністрування податків); стимулювання економічного розвитку (створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, інвестицій в інфраструктуру, людський капітал та інновації); зменшення соціальної нерівності (реалізація соціальних програм, спрямованих на підтримку найбільш уразливих верств населення); забезпечення прозорості та підзвітності бюджетного процесу:

Вирішення проблеми формування дохідної частини державного бюджету та резервів її збільшення повинно ґрунтуватися на знанні та врахуванні об'єктивних економічних законів, які регулюють суспільний розвиток та відтворення.

У першу чергу, одним із актуальних завдань та пріоритетних зобов'язань держави є забезпечення виконання доходів бюджету у відповідності до затверджених бюджетних показників на поточний період. З метою виконання запланованих зобов'язань державою здійснюється комплекс заходів спрямованих на збільшення надходжень до бюджету.

Крім того, в свою чергу, це довгострокова програма визначення стратегії формування державних доходів, забезпечення стабільності джерел їх надходжень, визначення напрямків зростання й тенденцій приросту доходів бюджету за рахунок інтенсивних й екстенсивних факторів впливу.

За результатами досліджень, доходи бюджетів країн з ринковою економікою формуються головним чином за рахунок податкових надходжень.

В розвинених країнах податки відіграють значну роль, адже їх частка у ВВП сягає від 30% в США до 61% у Швеції. Це підкреслює важливість податкової системи у фінансуванні державних програм та послуг, а також у перерозподілі доходів.

Так, розвинені держави характеризуються значною часткою прямих податків, таких як податок на доходи та соціальні внески, що сягають 80-95% від загальних податкових надходжень. Непрямі податки, що включають ПДВ та акцизи, відіграють менш значну роль, адже їх частка складає лише 5-20%.

Як свідчить вітчизняна практика, ситуація з податковою системою в Україні суттєво відрізняється, так як домінуючими є непрямі податки, такі як ПДВ та акцизи, що обумовлено недостатньою базою для прямого оподаткування, простотою адміністрування, стабільністю надходжень.

Неузгодженість у процесі прийняття державного бюджету України та місцевих бюджетів свідчить про відсутність єдиної державної стратегії щодо формування доходів бюджетів, а також це, в свою чергу, акцентує на недоліках існуючої концепції державних бюджетних надходжень загалом.

З метою ефективного вирішення проблем щодо формування бюджету, на нашу думку, пріоритетним завданням має стати стабілізація макроекономічного стану в державі на довготривалий період. Натомість застосування короткострокових заходів не є ефективним для стійкого покращення бюджетної ситуації.

Незважаючи на тривале застосування різних заходів, таких як запозичення чи бюджетно-податкові реформи, очікуваних результатів щодо зростання бюджетних доходів, скорочення дефіциту бюджету, зменшення тіньової економіки, збільшення обсягів вітчизняного виробництва та покращення якості суспільних благ та послуг досягти не вдалося. Це свідчить про те, що чинні системні проблеми потребують більш комплексного та глибокого вирішення.

Зростання доходів державного бюджету неможливо без забезпечення ефективної роботи виробництва в країні. Це досягається шляхом визначення

чітких стратегічних пріоритетів розвитку реального сектору економіки, який слугує основою для формування бюджету.

Важливо зазначити, що створення та підтримка сприятливого конкурентного середовища є необхідною умовою для стимулювання економічного зростання та вирішення проблем бюджету. Це досягається шляхом реалізації стратегії конкурентоспроможності, яка включає раціоналізацію виробництва, відмову від державної підтримки збиткових підприємств та об'єктивний ринковий розподіл ресурсів.

Проте запропоновані заходи не гарантують вирішення всіх проблем, пов'язаних з бюджетним дефіцитом, надмірними витратами та необхідністю вдосконалення нормативно-правової бази.

За умови успішного впровадження, стратегія має потенціал для отримання позитивного результату, який буде значно більшим, ніж загальні витрати на її реалізацію.

Важливо зазначити, що реалізація цієї стратегії може мати як позитивний, так і негативний вплив на бюджет. З одного боку, вона може призвести до збільшення витрат на соціальні виплати. З іншого боку, вона може сприяти зростанню доходів бюджету за рахунок покращення управління державною власністю. Тому для прийняття дієвих остаточних рішень про реалізацію цієї стратегії доцільним є проведення ґрунтовного аналізу всіх потенційних наслідків, зважаючи на чинні умови розвитку держави.

Незважаючи на проведення бюджетно-податкової реформи, аналіз вітчизняної практики формування доходів державного бюджету свідчить про те, що низка проблем у системі оподаткування та розвитку бюджетної системи залишаються невирішеними. Це відповідно свідчить про необхідність подальшого реформування з відповідним коригуванням відносно чинних тенденцій, враховуючи вже на сьогодні умови воєнного часу.

Необхідно підкреслити, що оцінка відповідності планових показників соціально-економічного розвитку їх фактичному виконанню є ключовим фактором у процесі формування доходів бюджету.

Зважаючи на сучасні реалії функціонування державних фінансів, стає особливо важливою роль бюджетного планування, адже саме його недооцінка в минулому значною мірою обумовила виникнення значних відхилень при реалізації бюджетної політики. Важливо чітко усвідомлювати, що бюджетне планування є невід'ємним елементом ефективного управління державними фінансами.

Важливо зазначити, що процес бюджетного планування не завжди забезпечує відповідність затверджених показників до реальної динаміки макроекономічних індикаторів. Їх неврахування може призвести до дисбалансу бюджету та ускладнити реалізацію бюджетної політики.

Відповідність розрахункових обсягів бюджетних надходжень прогнозованим показникам соціально-економічного розвитку країни є ключовим фактором, що гарантує реалістичність бюджетних планів та їхню успішну реалізацію.

Динамічні зміни та відсутність обґрунтованості прогнозних макроекономічних показників заважають чітко визначити планові показники бюджетних доходів та забезпечити їх ефективне здійснення. Тому виконання планових показників бюджету є важливим індикатором, що дозволяє оцінити результативність фінансової політики держави, дієвість системи оподаткування у формуванні доходів бюджету, а також обґрунтованість рівня податкового навантаження та його вплив на економічні інтереси платників податків.

З метою забезпечення сталого розвитку країни необхідно вдосконалювати податкову систему для забезпечення повною мірою акумуляції й динамічного зростання бюджетних надходжень.

В контексті зазначеного, все ж актуальними завданнями, що потребують комплексного вирішення, залишаються нагромадження дохідної бази бюджету, регулювання податкового тиску та оптимізація перерозподільних механізмів між економічними агентами.

Ефективна державна політика в частині оптимізації податкового навантаження є істотним чинником поступового зростання державних доходів

за рахунок скорочення тіньової економіки, особливо в період трансформаційних процесів. Для ефективного управління державними доходами в контексті поглиблення бюджетної реформи нагальною потребою є розвиток концептуальних засад щодо управління доходами держави з окресленням ключових стратегічних напрямків його розвитку.

Для вирішення нагальних проблем з формування доходів державного бюджету, забезпечення їх оптимізації, пошуку резервів та стабільного зростання, надзвичайно важливим постає:

- існування дієвого нормативно-правового поля;
- розширення бази оподаткування за рахунок легалізації доходів та вдосконалення адміністрування податкових надходжень з боку фізичних та юридичних осіб;
- перегляд чинних податкових пільг з урахуванням сучасних економічних тенденцій та моніторинг їхнього впливу на формування дохідної бази державного бюджету;
- створення сприятливого середовища для розвитку бізнесу;
- вжиття необхідних заходів щодо детінізації економіки.

Ефективне управління бюджетними ресурсами держави оптимізації складу і структури джерел їхніх надходжень із застосуванням наукового підходу до формування переліку податкових, неподаткових та інших надходжень до бюджету, з урахуванням можливих резервів їхнього зростання для максимізації їхнього потенціалу.

Тому реформування системи оподаткування повинно здійснюватись із забезпеченням рівномірного розподілу податкового навантаження між усіма платниками податків, що дозволить створити більш сприятливе середовище для розвитку бізнесу, стимулюючи відповідно надходження необхідних обсягів податкових доходів. Незважаючи на реалізацію бюджетно-податкової реформи, все ще актуальними залишаються проблеми в цій сфері все ще актуальні, що свідчить про необхідність подальшого її розвитку, враховуючи фінансову ситуацію в державі в умовах воєнного стану.

Ефективне функціонування бюджетної системи України в контексті забезпечення демократизації суспільних відносин потребує подальшого застосування прогресивних новітніх підходів до формування доходів державного бюджету.

Системний та концептуальний підхід до формування та реалізації політики доходів бюджету дозволить забезпечити умови для досягнення необхідного рівня добробуту громадян, ефективної організації бюджетного процесу та підвищення його прозорості, мінімізуючи ризики бюджетної дестабілізації.

Зважаючи на вищезазначене, для формування та зміцнення дохідної бази державного бюджету з виявленням відповідних резервів її зростання вважаємо доцільним:

- сконцентрувати усі необхідні економічні заходи держави на підвищенні обсягів ВВП, зростанні рівня заробітної плати, забезпеченні повної та продуктивної зайнятості;
- трансформувати податкову політику в частині зниження податкового навантаження на платників податків,
- забезпечення уніфікованого підходу до визначення та надання податкових пільг, впровадження чітких та прозорих критеріїв для їх надання;
- вжиття комплексу заходів для детінізації економіки з впровадженням нових методів та інструментів боротьби з тіньовою економікою;
- застосування комплексу дієвих заходів для посилення податкового контролю;
- забезпечення сприятливого середовища для ведення легального бізнесу в державі;
- стимулювання інвестиційної активності.

Висновки до розділу 3

Результати дослідження свідчать про те, що державне регулювання на стадії формування та розподілу ВВП, а також використання відповідних інструментів, справляють значний вплив на динаміку зростання дохідної частини державного бюджету. Це обумовлено, зокрема, методами розрахунку тієї частини доданої вартості, яка акумулюється до централізованого фонду грошових коштів. Одним із головних завдань держави є забезпечення передбачуваного та динамічного зростання дохідної частини бюджету.

Стабільне та безперервне надходження коштів до бюджету держави може бути досягнуто за рахунок справедливого та оптимального розподілу доданої вартості, а також дотримання принципу балансу між суспільними та приватними інтересами при справлянні податкових платежів.

Встановлено, що факторами, які визначають наповнюваність дохідної бази бюджету, та виявлені в ході моніторингу його формування та виконання є: прогресивне та дієве законодавство, що сприяє регулюванню сталого розвитку держави; відповідність чинної практики адміністрування податкових та інших платежів актуальним тенденціям та суспільним інтересам; підвищення рівня відповідальності всіх учасників бюджетного процесу в контексті досягнення збалансування суспільних та індивідуальних інтересів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У кваліфікаційній роботі теоретично узагальнено та запропоновано вирішення актуальних завдань щодо ефективного формування доходів Державного бюджету України та виявлення резервів їх зростання. Одержані результати дослідження дали змогу зробити наступні висновки.

В умовах сьогодення під впливом безлічі викликів та загроз, обумовлених воєнним станом у державі, нагальною потребою постає формування стійкої фінансової бази країни й збереження стабільних фінансових потоків. Потужним важелем макроекономічного регулювання, завдяки якому держава здійснює свою фінансову політику та перерозподіляє значну частину валового внутрішнього продукту, стимулюючи економічне зростання та забезпечуючи належний рівень добробуту населення, виступає державний бюджет. Він є не просто інструментом, який здійснює частковий перерозподіл доходів для підтримки окремих сфер функціонування суспільства, але й слугує рушійною силою для реалізації стратегії розвитку держави в усіх її напрямках, впливаючи на всі суспільні процеси.

Відповідно доходи державного бюджету є фінансовим підґрунтям забезпечення економічного та соціального розвитку країни. Адже наявність достатніх обсягів бюджетних надходжень гарантує державним органам їхню спроможність виконувати свої зобов'язання перед суспільством, задовольняти суспільні потреби та забезпечувати належний рівень життя для громадян.

Це, в свою чергу, актуалізує необхідність вирішення проблем формування доходів державного бюджету та виявлення резервів їх зростання.

Враховуючи важливість достатнього фінансування бюджету для виконання державними органами влади своїх функцій та задоволення суспільних потреб в контексті бюджетного реформування, зважаючи на виклики сьогодення, першочергова потреба спрямована на забезпечення ефективної системи формування дохідної бази державного бюджету.

Забезпечення стабільності мобілізації дохідних джерел державного бюджету потребує комплексного підходу, що включає застосування прогресивних методів планування та прогнозування, а також використання дієвих інструментів міжбюджетного регулювання.

Пріоритетними завданнями при цьому постають: вдосконалення та забезпечення стабільності нормативно-правової бази; відповідність акумульованих обсягів надходжень необхідному фінансуванню всіх функцій та завдань, покладених на органи державної влади; диверсифікація джерел доходів та покращення адміністрування податків; гнучкість системи оподаткування відносно змінюваних економічних умов та потреб суспільства тощо.

Із забезпеченням сталого економічного зростання в Україні й вдосконалення розрахунків макроекономічних показників активізується роль бюджету із одночасною стабілізацією джерел його надходжень.

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та проведено аналіз практики формування дохідної частини державного бюджету в частині основних видів надходжень. Стійке соціально-економічне зростання держави залежить від акумуляції стабільних джерел бюджетних надходжень, що ґрунтуються на спільних інтересах громадян та демократичних принципах.

Для ефективного управління державними фінансами ключовим є формування бюджету з урахуванням тенденцій, що чітко відображають економічну ситуацію в країні та дають змогу чітко розрахувати показники доходів та очікувані результати їх використання. Забезпечення якісного формування бюджету потребує постійного прогнозування результатів та їх відповідність макроекономічним індикаторам, що гарантує раціональне використання бюджетних коштів.

Удосконалення планування бюджету в контексті модернізації бюджетного процесу, передбачає також і оптимізацію роботи всіх суб'єктів бюджетного планування. Важливо, щоб розв'язання завдань поточного бюджетного планування сприяло належному виконанню бюджетних показників, які мають відповідати сучасним тенденціям розвитку.

Як свідчить аналіз вітчизняної практики формування доходів Державного бюджету України, в результаті негативного впливу військових дій упродовж 2018-2023 рр. суттєвих змін зазнали їх обсяги та структура. Доходи Державного бюджету України значно знизилися більшою мірою внаслідок припинення підприємницької діяльності, зовнішньоекономічної діяльності підприємств, зменшення податкових надходжень від фізичних осіб тощо. Виявлено, що основним їхнім джерелом є податкові надходження. Проте, незважаючи на переважання їх частки та зростання абсолютних обсягів, спостерігалось помітне її зменшення з 80,29% у 2018 р. до 53,62% у 2023 р., що спричинено головним чином реформуванням політики стосовно формування доходів, в тому числі податкової політики, а також трансформацією економічної ситуації в державі у зв'язку з воєнним станом в країні.

Незважаючи на темпи зростання доходів Державного бюджету України в 2022 р., все ж на їхню мобілізацію та виконання значний вплив спричинили: обмеження зовнішньоекономічних операцій; різке скорочення економічної активності; масштабні демографічні зміни, викликані війною; руйнування промислових потужностей та інфраструктури; перехід фізичних осіб—підприємців й юридичних осіб на спрощену систему оподаткування з 2% ставкою єдиного податку; тимчасове зниження ставок ПДВ (до 7%) та акцизного податку на основні види пального; запровадження низки тимчасових пільг щодо оподаткування імпорту окремих категорій товарів; запровадження системи диференційованих ставок рентної плати за користування надрами для видобутку природного газу; підвищення специфічних ставок та мінімального акцизного податкового зобов'язання на тютюнові вироби (з 1 січня 2022 р. на 20%); підвищення ставок акцизів на спирт та алкогольні напої (з 1 березня 2022 р.). Крім зазначених факторів, у 2023 р. на виконання дохідної частини вплинули: логістичні проблеми; відшкодування невикористаного ПДВ за 2022 рік; тимчасове звільнення від ПДВ на імпорт природного газу в Україну; зростання імпорту продукції оборонного призначення в Україну.

Вагомим чинником, що посприяв частковій компенсації втрат податкових надходжень та стабілізації механізму наповнення бюджету, стало зростання неподаткових надходжень, абсолютні обсяги яких зросли з 164676,5 млн. грн. у 2018 р. до 991601,7 млн. грн. у 2023 р. Аналіз їх поточного стану дав підстави звернути увагу на ефективність використання майна держави, структуру неподаткових надходжень, участь держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що посилює їх роль у нарощуванні дохідної бази державного бюджету. Хоча їхня частка є значно менша, ніж податкових доходів, проте зростання неподаткових надходжень може суттєво вплинути на фінансову стабільність держави. Державі слід зосередити увагу на диверсифікації джерел доходів бюджету, зокрема на збільшенні обсягів неподаткових надходжень, що є істотним фактором підвищення якості суспільних благ та послуг для населення.

Важливо акцентувати увагу на вагомій ролі отриманих Україною міжнародних грантів та значної фінансової допомоги у вигляді кредитів від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів. У 2022 році надходження офіційних трансфертів від ЄС, урядів країн, міжнародних організацій та донорських установ становили 481,1 млрд. грн., що майже в 400 разів більше, ніж у 2021 році (1,3 млрд. грн.), і в 3,5 рази більше, ніж передбачалося Законом про державний бюджет України на 2022 рік (130,9 млрд. грн.). Така тенденція суттєво вплинула на структуру доходів Державного бюджету України.

Вважаємо, що ефективне збільшення доходів державного бюджету неможливе без належного функціонування виробництва, яке є фінансовою основою бюджету. Це зумовлює необхідність розробки чіткої стратегії розвитку реального сектору економіки.

Нарощування податкових надходжень до державного бюджету головним чином можливе завдяки вдосконаленню державних заходів регулювання податкового навантаження; оптимізації процесів перерозподілу в рамках суспільних відносин. А також доцільним є:

- зосередження всіх економічних зусиль держави на стимулюванні зростання ВВП (інвестиції в інфраструктуру, освіту та дослідження, підтримку малого та середнього бізнесу), підвищенні рівня життя населення (збільшення заробітної плати, зниження податків, розширення доступу до соціальних послуг), створення нових робочих місць (підтримка підприємництва, розвиток нових галузей економіки та інвестування в професійну підготовку);

- зниження податкового тиску на фізичних та юридичних осіб;
- уніфікація підходів до визначення норм щодо податкових пільг;
- застосування комплексу заходів щодо детінізації економіки;
- посилення державного контролю за сплатою податкових надходжень платниками податків.

Заслуговує на увагу активізація ролі неподаткових надходжень може стати суттєвим резервом для збільшення дохідної бази бюджету в контексті модернізації механізму їх справляння й ефективного виконання. Вирішення проблеми їх нагромадження в частині:

- модифікація механізму сплати коштів від оренди державного майна державними підприємствами ;
- зміцнення контролю за реалізацією майна бюджетних установ, збільшення прозорості та підзвітності процесу реалізації майна бюджетних установ;
- диверсифікація спектра платних послуг, що надаються бюджетними установами.

Пошук резервів для збільшення доходів державного бюджету є важливим завданням на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, проте його потрібно розглядати одночасно із оптимізацією видатків і ефективним управлінням бюджетними коштами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті. Теоретична концептуалізація та наукова проблематика державних фінансів. Львів. Каменяр. 2000. 302 с.
2. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси: навч. посіб. К.: Атіка, 2010. 820 с.
3. Бенюк О., Бурлій Є. Теоретичні основи формування доходів державного бюджету. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. Вип. 3. Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023.
4. Бенюк О. Податкові надходження у доходах Державного бюджету України. *Актуальні питання фінансової науки та практики*: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. 2024.
5. Бенюк О. Основні тенденції виконання дохідної частини Державного бюджету в умовах воєнного часу. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 2024 р.). 2024.
6. Благун І. Г., Воронко Р. М., Бучкович М. Л. Бюджетний менеджмент. Л.: Магнолія–2006. 2012. 224 с.
7. Бобровнича І. В. Формування доходів державного бюджету України: теорія і практика. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 1. С. 67-73.
8. Бюджетна система: підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.
9. Бюджетний кодекс України: Закон України №2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
10. Бюджетний менеджмент: підруч. / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. К. : КНЕУ, 2004. 864 с.

11. Бюджет у Німеччині знову запланований без дефіциту. URL: <https://migrant.biz.ua/nimechina/finansy/biudzheth-u-nimechchyni.html>.
12. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2002. 608 с.
13. Волохова І. С. Формування доходів бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Трансформаційна економіка*. 2023. №3. С. 10-15
14. Гаврилова Л. В. Формування бюджету в країнах із розвинутою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №16. С. 46-51
15. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту в світлі інституційного підходу до наукового пізнання. *Агросвіт*. 2020. № 10. С. 57 – 64.
16. Гусаревич Н. В., Адаменко І. П. Особливості формування дохідної частини державного бюджету у країнах ЄС з розвинутою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №12. С. 11-15
17. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.
18. Дем'янишин В., Лободіна З. Розвиток фінансового механізму в умовах реформування фінансової системи України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2020. Вип. 43. С. 59–80.
19. Державна фінансова політика: монографія / В. В. Коровій. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 388 с.
20. Державні фінанси в транзитивній економіці: навч. посіб. / [М. І. Карлін, Л. М. Горбач, Л. Я. Новосад та ін.]; за заг. ред. д. е. н., проф. М. І. Карліна. К.: Кондор, 2003. 220 с.
21. Державний бюджет України 2022 року: виконання в умовах повномасштабної війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/derzhavnyy-byudzheth-ukrayiny-2022-roku-vykonannya-v-umovakh>

22. Дишлева І. О. Механізм формування доходів державного бюджету України: правовий аспект. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2019. №34. С. 90 – 97.

23. Зайцев О. В. Теоретичні та практичні аспекти формування доходів державного бюджету України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Т. 1. № 34. С. 29-38.

24. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. Т.1. К. : Академія, 2000 – 2011. 864 с.

25. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. Т. 2. К. : Академія, 2000. 2001. 848 с.

26. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансово-економічний словник. Львів : Вид-во Нац. ун-ту „Львівська політехніка”, 2005. 714 с.

27. Західна О. Р., Петик Л. О., Щур-Живко О. С. Аналіз доходів та видатків Державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 714 – 718.

28. Західна О. Р., Круглякова В. В., Бундз Н. Б. Податкові та неподаткові надходження у системі доходів Державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2021. № 12 (100). С. 261 – 266.

29. Західна О. Р., Петик Л. О., Щур-Живко О. С. Аналіз доходів та видатків Державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2018. № 2(2). С. 714-718.

30. Карлін М. І. Фінансові системи країн західної Європи : навч. посіб. Академія, 2009. 320 с.

31. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн Навчальний посібник. - К: Кондор, 2004. 384 с.

32. Канєва Т. В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.

33. Кириленко О. П., Тулай О. І. Державні фінанси та людський розвиток: діалектика взаємозв'язку. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/11739>

34. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. 487 с.
35. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система: навч. посіб. Тернопіль : Карт-бланш, 2006. 331 с.
36. Конституція України : прийн. на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254/96 ВР (із змінами та доповненнями). К. : Право, 1996. 38 с.
37. Львовчкін С. В. Фінансова думка України : енцикл. у 3 т. / С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, С. І. Юрій ; [авт. передм. А. А. Чухно] ; за наук. ред. докт. екон. наук, проф. В. М. Федосова. Т. 2. К. : Кондор ; Тернопіль : Екон. думка, 2010. 584 с.
38. Лободіна З. Бюджетна система України: проблеми функціонування та перспективи вдосконалення. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/10992> (дата звернення: 19.09.2023).
39. Лободіна З. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 412 с.
40. Мазярчук В. М. та ін. Бюджетна система: тенденції розвитку / за ред. В. М. Мазярчука. Київ : ФОП Лопатіна О. О., 2019. 384 с.
41. Міщенко Л.О. Удосконалення прогнозування доходів Державного бюджету України. *Ефективна економіка*. 2020. №4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/53.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
42. Михайленко С. В. Міжнародний досвід планування бюджету. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. №9. С. 215 – 222.
43. Мотчаний В.І. Оцінка формування дохідної частини Державного бюджету України. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5615/1/studentresearchjournal160-8.pdf> (дата звернення: 19.11.2023).
44. Наказ Міністерства фінансів України “Про бюджетну класифікацію” від 14.01.2011 р. із внесеними змінами до докум. <http://www.legal.com.ua/document/kodeks/0CH560011201-11.html>.

45. Наповнення державного бюджету в Україні та країнах ЄС: джерела схожі, проте рівень перерозподілу коштів різний. URL: <https://cost.ua/745-napovnennya-derzhavnoho-byudzhetu-v-ukrayini-ta-krayinakh-es/>.

46. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету: теорія та практика : монограф. К.: Київ. нац. торг. ун-т, 2003. 580 с.

47. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія) : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2002. 240 с.

48. Опарін В. М., Паєнтко Т. В. Ідеологія, прагматика та результативність податкового реформування в Україні. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 138 – 147.

49. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>

50. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2006. 607 с

51. Першко Л., Волошенюк Ю. Формування дохідної частини Державного бюджету України в сучасних умовах. *Науковий вісник мну імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2017. № 2(9). С. 137 – 142.

52. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

53. Радіонов Ю. Д. Формування і виконання державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2669/2585>

54. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 312 с.

55. Росоха О. В., Славкова А. А. Непрямі податки: фіскальна ефективність в Україні та зарубіжних країнах. *Грааль науки*. 2023. № 27. С. 107-116

56. Руденко В.В., Лукашук Д.М. Проблеми формування податкових доходів Державного бюджету України та шляхи їх вирішення. URL: <http://intkonf.org/rudenko-vv-lukashuk-dm-problemi-formuvannya-podatkovih->

dohodiv-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-ta-shlyahi-yih-virishennya/ (дата звернення: 10.03.2024).

57. Савчук С. В. Теоретико-концептуальні засади визначення доходів бюджетів як об'єкту бюджетного планування. *Науково-теоретичний журнал Хмельницького екон. ун-ту*. 2012. Вип. 1(25). С. 81–89.

58. Савастєєва О. М. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посіб. К.: ФОП Гуляєва В. М., 2019. 177 с.

59. Сироветник О. С. Доходи Державного бюджету: економічний зміст, особливості формування та вплив на систему міжбюджетних відносин. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Випуск 1(18). С. 272 – 278.

60. Тарасюк М.В., Сироветник О.С. Доходи державного бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 21(2). С. 93-97

61. Ткаченко Н. О. Оцінка впливу податкових змін на формування доходів державного бюджету України. *Науковий вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Серія: Економіка. 2021. Вип. 43. С. 234-240.

62. Тоцька О., Дмитрук І. Податок на доходи фізичних осіб в Україні: загальнодержавний і регіональний вимір. *Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку*. 2023. Т. 1. № 8. С. 30–39.

63. Фінанси: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К. : Знання, 2008. 611 с.